

Mitovi i legende Kastavštine

Fumić, Katarina

Master's thesis / Diplomski rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:152472>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-20**



Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)



SVEUČILIŠTE JURJA DOBRILE U PULI
FAKULTET ZA INTERDISCIPLINARNE, TALIJANSKE I KULTUROLOŠKE STUDIJE
STUDIJ KULTURE I TURIZMA

KATARINA FUMIĆ

MITOVI I LEGENDE KASTAVŠTINE

Diplomski rad

Pula, 2018.

SVEUČILIŠTE JURJA DOBRILE U PULI
FAKULTET ZA INTERDISCIPLINARNE, TALIJANSKE I KULTUROLOŠKE STUDIJE
STUDIJ KULTURE I TURIZMA

KATARINA FUMIĆ

MITOVI I LEGENDE KASTAVŠTINE

Diplomski rad

JMBAG: 0070056265, izvanredna studentica

Studijski smjer: Kultura i turizam

Predmet: Nematerijalna kulturna baština

Mentor: prof. dr. sc. Slaven Bertoša

Pula, listopad 2018.



IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisana Katarina Fumić, kandidatkinja za magistru Kulture i turizma, izjavljujem da je ovaj Diplomski rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju bilješke i bibliografija. Izjavljujem da ni jedan dio Diplomskoga rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, te ne krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za neki drugi rad na bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Studentica

U Puli 17. listopada 2018.



IZJAVA

o korištenju autorskoga djela

Ja, Katarina Fumić, dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, nositelju prava korištenja, da moj diplomski rad pod nazivom „Mitovi i legende Kastavštine“ upotrijebi da tako navedeno autorsko djelo objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te preslika u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu sa Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

Potpis

U Puli 17. listopada 2018.

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
2. NEMATERIJALNA KULTURNA BAŠTINA.....	2
2.1. Pojam i značenje.....	3
2.2. Zaštita i očuvanje.....	4
3. POVIJEST KASTAVŠTINE.....	6
3.1. Ime grada.....	7
3.2. Kastavština u administrativnom smislu.....	8
3.3. Kastavska župa.....	9
3.4. Kulturno-prosvjetna djelatnost grada Kastva.....	10
3.5. Kastavsko društvo.....	11
3.6. Čakavština Kastavštine.....	13
3.7. Prezimena stanovnika.....	14
3.8. Svakodnevni život Kastavaca.....	15
4. MIT I OBRED.....	19
4.1. Poklade i pokladni običaji.....	22
4.1.1. Etimologija pojma "poklade".....	25
4.2. Simbolika zvončara.....	25
5. LEGENDE I PREDAJE.....	28
5.1. Narodna predaja o Zvončarima.....	29
5.2. Legenda o nastanku Šparožne jame.....	30
5.3. Legenda o Bradonji i Nogonji.....	32
5.4. Legenda o Čoški i Maroški.....	33
5.5. Legenda o Crekvini.....	34
5.6. Legenda o spaljivanju vještica na Žudiki.....	36
5.7. Kako su Kastavci bacili kapetana u Lokvinu.....	37
5.8. Kako su Kastavci sijali sol i sadili srdelice.....	40

5.9. Kako su Kastavci vukli kravu na zvonik.....	42
5.10. Kako su Kastavci topom gađali Lovrance.....	42
5.11. Legende i priče o Maliku.....	43
5.11.1. Jožić i Malik.....	43
5.11.2. Malik u Rošcima.....	44
6. KULTURNI TURIZAM U KASTVU.....	45
7. ZAKLJUČAK.....	48
8. LITERATURA.....	49
9. POPIS SLIKA.....	51
10. SAŽETAK.....	52
11. SUMMARY.....	53

1. UVOD

Tema ovog rada je prikaz nematerijalne kulturne baštine Kastavštine kroz mitove i legende. Mitovi i legende inspirativni su nositelji mnogih kastavskih kulturno-turističkih proizvoda i neiscrpno vrelo kulturne baštine. Čuvaju se u okviru rituala, obreda i narodnih predaja. Izvori su tradiciji i kulturi sjećanja. Kastavština je kroz povijest predstavljala važno upravno, ekonomsko i kulturno središte zapadnog dijela Hrvatske, a Kastav je uspio zadržati svoj status i autonomiju. Bogato kastavsko kulturno nasljeđe nadopunjuje turističku ponudu, ali i zahtjeva očuvanje autentičnosti i izvornosti pred sve brojnijim izazovima današnjeg vremena.

Temu "Mitovi i legende Kastavštine" odabrala sam jer sam tijekom svojeg studiranja shvatila koliki značaj ima nematerijalna kulturna baština. Njezino promoviranje i održavanje razvija ljudsku kreativnost, povezuje lokalnu zajednicu sa svojim podrijetlom i čini kostur kulturnog identiteta. Kao bivša stanovnica grada Kastva postala sam još više svjesna povijesnog i kulturnog bogatstva, ali i turističkih prilika. Rad je napisan metodom prikupljanja podataka, metodom analize i sinteze te metodom deskripcije, odnosno opisivanja činjenica, procesa i pojmova.

U ovom radu nastojala sam prikazati kulturno - povijesni kontinuitet kastavske tradicije. Preklapanjem ruralnih dijelova Kastavštine s novom urbanom dominacijom nastaje neka nova tradicija. Rad je koncipiran počevši od objašnjavanja pojma nematerijalne kulturne baštine, objašnjavanja njezinog značenja, zaštite i očuvanja. Povijest Kastavštine i njezine bogate baštine predstavljena je u drugom poglavlju. Potom slijedi dio o mitovima i legendama koje čine zanimljivi dio gradske pripovjedne baštine. Odnos ljudi prema kulturi grada Kastva uvelike je uvjetovan pričama, mitovima i legendama koje se vežu za narodni identitet Kastavštine. Neke od tih priča samo su dio knjiga, neke dio rituala, ali ono što sve te priče nude su odgovori na mnoga kulturološka pitanja o tom povijesno bogatom gradu. Mitovi su izvor obredima i ritualima koje Kastav i danas živi kroz svoje slavne pokladne običaje, a neke legende još uvijek žive kroz kulturne manifestacije i radionice. Ovdje su predstavljene samo neke od mnogo njih koje su zauvijek zapisane u dragocjenom prikazu kastavske etnografije "Kastavština" Ive Jardasa. Kulturni turizam grada Kastva pokazuje kako Kastav putem turizma oživljava svoju staru slavu i gradi novi identitet za novo vrijeme.

2. NEMATERIJALNA KULTURNA BAŠTINA

"Kulturna baština jednog naroda podrazumijeva djela njegovih umjetnika, arhitekata, kompozitora, pisaca i filozofa, djela nepoznatih autora koja su postala sastavnim dijelom naroda, kao i ukupnost vrijednosti koje daju smisao životu. Riječ je o djelima materijalnog i nematerijalnog porijekla, koja izražavaju kreativnost određenog naroda. To su: jezik, običaji, vjerovanja, mjesta i povijesni spomenici, književnost, umjetnička djela, arhivi i knjižnice" (Meksička deklaracija, točka 23). Nova komponenta koja se pojavljuje u gore citiranoj definiciji je nematerijalno povijesno nasljeđe koje podrazumijeva folklor, zanate, tehničke profesije i druge profesije tradicionalnog tipa, predstave, običaje, narodne festivale, priredbe, obrede, crkvene obrede, razna klasična sportska događanja itd. Temeljna značajka baštine je da je ona vezana uz tlo. Povijesnu slojevitost i promjene granica nacionalnog teritorija moguće je danas tumačiti tek bogatstvom prožimanja pojedinih nacionalnih kultura i utjecaja. Nematerijalna se kultura veže uz ljude, a materijalna uz tlo (Gredičak, 2008.: str. 3.).

Kulturno nasljeđe koje svaka zajednica posjeduje i čiji je baštinik slojeviti je civilizacijski kontekst koji je definira, identificira i izgrađuje. Njegova protkanost i sveprisutnost u kulturi u kojoj živi predodređuje ljude da budu njezini odgovorni čuvari. S obzirom na elementarne humanističke, povijesne, religijske i općeljudske pretpostavke koje definiraju ljude kao produkte svjesne svoje prošlosti i kulture, svaka ljudska zajednica je primorana na egzaktni i stručan način valorizirati, zaštititi i konzervirati svoju baštinu. Svoje spoznaje dužni su kontinuirano proširivati, probleme aktualizirati, a stečena znanja i metode zaštite prenositi budućim naraštajima. Ukoliko su zbog stanovitih razloga lišeni potpore vodećih institucija na kojima je golema odgovornost i bez čije svijesti i savjesti o vrijednosti kulturnih dobara se ne može napredovati, dolazi se do alarmantne situacije čije posljedice mogu biti potencijalno katastrofalne (Stipan, 2012.: str. 55.).

Trinaest je hrvatskih dobara na UNESCO-ovom Reprezentativnom popisu nematerijalne kulturne baštine čovječanstva, a jedan od njih dolazi upravo s područja Kastavštine. To je godišnji pokladni ophod zvončara s područja Kastavštine, o čemu će u nastavku rada biti više riječi.

2.1. Pojam i značenje

Prema UNESCO-voj Konvenciji za zaštitu nematerijalne kulturne baštine, nematerijalna baština definirana je na sljedeći način: „Pod tim nazivom razumijevaju se izrazi, umijeća, znanja, predstavljanja – kao i instrumenti, predmeti i kulturni prostori – koje društva, skupine, katkad i pojedinci, prepoznaju kao dio vlastite kulturne baštine“ (www.unesco.org, 2018.).

Nematerijalna kulturna baština važan je dio kulturnog identiteta i nasljeđa neke zajednice ili društva. Ona živi u narodu nekog područja, njegovom shvaćanju vrijednosti vlastitih običaja, povijesti, glazbene i scenske umjetnosti, književnosti, legendi i tradicije. S obzirom na svoju neopipljivost, više je podložna promjenama nego materijalna baština, pa zahtjeva poseban način očuvanja od vanjskih utjecaja i svih promjena koje današnje vrijeme sa sobom nosi. Živa je i stalno se mijenja, a najbolji primjer toga su narodni običaji čiji su rituali, obredi i načini izvođenja zasnovani upravo na mitovima i legendama. Specifične društvene situacije u zajednicama, ali i širim društvima, prijetnja su izumiranju ovakvog nasljeđa, stoga je potrebno konstantno pronalaziti nove metode očuvanja nematerijalne kulturne baštine. Valorizira se stvaranjem događaja, radionica i manifestacija za lokalno stanovništvo i posjetitelje, vodeći računa o autentičnosti prezentiranja (www.min-kulture.hr, 2018.).

Usmena i nematerijalna kulturna baština od vitalnog je značaja u očuvanju kulturnog identiteta. Na taj način promiče se i razvija kulturna raznolikost i ljudska kreativnost. Ona ima značajnu ulogu u području nacionalnoga i međunarodnog razvoja te promiče toleranciju i prožimanje kultura. Takva baština se prenosi iz naraštaja u naraštaj pa se time neprestano obogaćuje novim interpretacijama i ponovnim kreacijama kao odgovor na okolinu koja je okružuje i na interakciju s prirodom i poviješću. Omogućuje svojim nositeljima osjećaj i doživljaj individualnosti i kontinuiteta, promovirajući ujedno i poštovanje kulturnih različitosti i ljudske kreativnosti. Današnjom globalizacijom u svijetu, mnogi oblici kulturne baštine su ugroženi nedovoljnom suradnjom lokalnog stanovništva i zajednice s kulturnim ustanovama i organizacijama, ali i nebrigom, industrijalizacijom, oružanim sukobima, turizmom, ruralnim egzodusom, migracijama i uništenjem okoliša (Carek, 2004.: str. 69.).

Prema Careku (2004.: str. 69.) nematerijalna baština po svojoj definiciji obuhvaća običaje, vjerovanja, znanja, vještine i pojavnosti duhovnog stvaralaštva koje se prenose predajom, a društva, grupe ili pojedinci prepoznaju ih kao svoju baštinu. U nju se osobito ubraja:

- jezik, dijalekti, govori i toponimika te sve vrste usmene književnosti
- folklorno stvaralaštvo na području glazbe, plesa, predaje, igara, obreda, običaja, mitologije i dr.
- tradicijska umijeća i obrti
- kulturološki prostor na kojima se često sreću tradicionalne pučke vrijednosti - mjesta gdje se pričaju priče, održavaju sajmovi i svetkovine ili se učestalo prakticiraju narodni običaji - u dnevnim ritualima, godišnjim procesijama itd.

2.2. Zaštita i očuvanje

Na UNESCO-ovoj Generalnoj konferenciji, tj. na njezinoj 32. sjednici u Parizu 17. listopada 2003., usvojena je Konvencija o zaštiti nematerijalne kulturne baštine (Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage). Time su dopunjene postojeće, dobro znane i odavno usvojene konvencije o zaštiti materijalne kulturne baštine (tzv. spomenika kulture i prirodne baštine, uključujući i podmorje). Nakon što je prihvati najmanje trideset zemalja članica UNESCO-a (tijekom najviše pet godina koje su na raspolaganju za skupljanje potpisa), uvelike će utjecati na poimanje, definiranje i zaštitu kulturne baštine u cjelini, i to na razini aktivnosti svih institucija koje se bave zaštitom i interpretacijom kulturne baštine.

U njoj se naglašava da suvremeni procesi globalizacije i društvene transformacije izobličuju i pridonose nestajanju kulturne baštine i to najčešće zbog nedostatka načina i metoda da se ona zaštiti. Međutim, upravo se ovakva baština smatra temeljem vrijednosti kulturnih različitosti i svojevrsnim jamstvom održivog razvoja, pri čemu se naglašava duboka ovisnost između nematerijalne i materijalne kulturne baštine, kao i one prirodne.

Mnoge zajednice (osobito one manje, određene modernim razvojem i visokim suvremenim tehnologijama), grupe, pa i pojedinci, imaju važnu ulogu u stvaranju, očuvanju, zaštiti i kreativnoj reinterpetaciji nematerijalne kulturne baštine, pridonoseći obogaćivanju kulturne raznolikosti i ljudske kreativnosti. Stoga je i dosada bilo različitih dogovora i preporuka na internacionalnoj razini, no to nisu bili nikakvi obvezujući propisi ni mjere za zaštitu nematerijalne kulturne baštine, što ova konvencija nastoji postati (Nikočević, 2005.: str. 61.).

Dokumentiranje, evaluacija i očuvanje tradicijske baštine provodi se u sklopu redovite etnološko-etnografske djelatnosti od kraja 19. stoljeća. Nositelji baštine i stručnjaci nastojali su, osim istraživanja, ukazivati i na potrebu daljnjeg očuvanja tradicijskih znanja i umijeća. Tijekom 20. stoljeća, uz uobičajeno prenošenje tradicije izravno u obitelji i zajednici, u okviru djelovanja raznih udruženja, ponajprije kulturno-umjetničkih društava i raznih udruga, a kasnije i institucija (muzeja i u novije vrijeme pučkih učilišta), provodile su se razne mjere očuvanja, od dokumentiranja do organiziranja tečajeva i radionica u sklopu kojih se prenosilo tradicijom stečeno znanje. Zahvaljujući, u većini slučajeva, kontinuiranoj aktivnosti nositelja tradicijske baštine na području čitave Hrvatske, mnoga su se znanja, običaji i umijeća koja su generacije stoljećima prenosile s koljena na koljeno očuvali do danas (Hrovatin, 2014.: str. 126.).

Zaštita nematerijalne kulturne baštine ili žive tradicije bazira se na istraživanju i dokumentiranju, a potom i na edukaciji i transmisiji. Takav pristup vrlo vjerojatno podrazumijeva i novu zakonsku regulativu, a uključuje i različite oblike javnog prepoznavanja, poštovanja i potpore koje se ostvaruju putem postojećih upotpunjenih ili novih institucija. Za većinu vlada to znači osnivanje novih institucija ili bitno proširenje već postojećih. Konvencija predviđa ustanovljavanje fonda koji će se puniti članarinama i donacijama, a kojim bi se ugroženim nematerijalnim kulturnim dobrima osiguralo očuvanje i zaštita (Nikočević, 2005.: str. 62.).

3. POVIJEST KASTAVŠTINE

Povijest Kastavštine seže daleko u prapovijesno doba, o čemu svjedoče brojni arheološki nalazi. Vrijedno je nalazište ilirska nekropola pronađena u vrtači Mišinac podno Kastva. O srednjovjekovnoj živosti na području Kastavštine svjedoče do danas očuvani vrijedni spomenici - gradski kaštel, gradska loža i volta, crkva sv. Jelene Križarice, trg Lokvina, ruševina Crekvina i crkvice sv. Trojice. U davna se vremena Kastavština protezala sve do obronaka Učke, pa su i Veprinac i Mošćenice bili dijelom Kastavskoga kapetanata.

Najstarije razdoblje kastavske prošlosti zavijeno je tamom, sve do 14. stoljeća, od kada postoje prvi povijesni izvori. Nedostatak paleontoloških, arheoloških te naposljetku pisanih povijesnih izvora razlog je tame koja prekriva prapovijesno razdoblje, preko antičkog doba i ranog srednjeg vijeka te većim dijelom razvijenog srednjeg vijeka. Ponekad nedostatak neposrednih izvora o čovjeku i njegovu načinu života na ovome području, odnosno o nekome događaju ili zbivanju, upotpunjuju posredni povijesni izvori. No, i pored teškoća zbog nedostatka izvora, oni rijetki koji su se iz davnih dana sačuvali sve do danas, ipak nam omogućuju rekonstrukciju osnovne crte prapovijesnog i povijesnog razvoja na širem području Kvarnerskog zaljeva, čiji je sastavni dio i Kastavština (Munić, 2002.:2 str. 1.).

Obalno područja Kvarnera ističe se kako specifičnom konfiguracijom gorovitog terena tako i suzdržanim životnim mogućnostima. Pučina Kvarnerskog zaljeva omeđena je, naime, s obalne strane brdovitim masivima ispresijecanim omanjim plodnim poljima, dolinama i usjeklinama. Na takvim se oskudnim područjima, gorovitih mediteranskih obala, omanje ljudske zajednice naseljavaju uz malene plodne nizinske – enklave, uz koje, na povoljnim istaknutim uzvisinama koji dominiraju okolnim terenom, grade svoja prva utvrđena uporišta, akropole. U navedenoj se povijesnoj kronologiji na istaknutoj gorskoj kastavskoj uzvisini koja se izdiže iznad sjevernojadranske obale - na vrhuncu s kojega pogled seže pučinom Kvarnerskog zaljeva i koji strateški dominira zapadnim dijelom grobničke visoravni, nadvisujući prirodne prolaze koji s morske obale vode u smjeru sjeverozapadnih kontinentalnih prostora - ljudska naselja pojavljuju od prapovijesnog razdoblja.

Konačno se na toj uzvisini u kasnom srednjem vijeku formira istaknuto utvrđeno uporište Kastav. Navedeni povoljni strategijski i gospodarski položaj, relativna plodnost okolnog gravitacijskog područja, povoljni smještaj lučkog uporišta Volosko i nadziranje kopnenih prometnih veza te razvoj snažne tradicije urbanoga života pogoduje formiranju moćne "komune" Kastav, životno povezanog sa srodnim utvrđenim naseljima Veprinac i Mošćenice (Mohorovičić, 1999.: str. 68.).

Kastavština obiluje pećinama u kojima su pronađeni najstariji tragovi čovjekove prisutnosti na ovom području. Radi se o vrlo skromnim nalazima kamenih i koštanih rukotvorina davnoga pretka, koje potvrđuje postojanje života još u prapovijesti na širem području Liburnije. Pećine su na matuljskom području bogatije paleontološkim ostacima i nalazima koji potvrđuju postojanje pradavnih ljudi na tome području. Također su pronađena vatrišta koja su koristili paleontolitski lovci. Iz brončanog doba tijekom 12. stoljeća sačuvani su ostaci gradine Pasjak, na rubnom području Kastavštine. Iz željeznog doba je Gradina iznad Šapjana koja se sačuvala sve do rimskog doba. Svi ti ostaci i nalazi potvrđuju kontinuiranu naseljenost područja Kastavštine od najstarijih vremena do suvremenih dana (Munić, 2002.: str. 15.).

3.1. Ime grada

O podrijetlu imena Kastva postoji nekoliko tumačenja. Neki smatraju da njegovo ime potječe od riječi *kast* što na keltskom jeziku znači stijena. Velika bijela stijena iz daljine doima se čistom, pa nije isključeno da se utvrda na njoj mogla nazvati "castua", riječju koja dolazi od latinskog prijevoda *castus*=čist. Naravno, u prenesenom značenju. Neki ime mjesta na brežuljku visokom 377 m n/m, s kojega se vidi cijelo područje Kvarnerskog zaljeva, izvode iz riječi *casten*, što bi trebalo značiti tabor, isto kao i latinska riječ *castra*. Postoji i mišljenje da ime Kastav dolazi od lat. riječi *gastaldus*, *castaldus* = upravitelj (dobara), što je manje vjerojatno. Johann Weickard Valvasor, slovenski geograf i etnograf, bio je mišljenja da ime grada dolazi od njemačke riječi Kastanie (kojoj je slična i talijanska riječ castagno), iz čega onda Valvasor izvodi njegovo njemačko ime - Khestau. Valvasor je to povezivao s mnogo stabala kestena, kojih danas tamo nema, a teško je vjerovati da su oni tijekom stoljeća samo nestali.

Možda je J. V. Valvasor govoreći o kestenicima imao predodžbu Lovrana i Lovranštine, gdje su se stabla kestena sačuvala do danas, pa je to prenio na tumačenje imena grada Kastav. Jer da su kestenici nekada davno doista postojali oko i u Kastvu, oni bi se poput lovranskih kestena sačuvali do danas.

Tako treba upozoriti na činjenicu da kod Valvasora nailazimo na još poneku pogrešku ili zabunu u lociranju objekta na terenu, pa je i ova s kestenima moguća. Postoji i mišljenje da ime grada Kastva dolazi od latinske riječi *castellum* = utvrda, gradić, tvrđavica, kula (što je inačica već spomenute riječi *castra*). Iako su svi navedeni primjeri naoko bliski imenu grada, teško je odlučiti kojoj je riječi njegovo ime najbliže. Njegov smještaj na najvišoj točki komune od 377 m n/m čini se da je ipak najbliži pojmu koji označava tabor, utvrdu, kulu na visokoj, čvrstoj, čistoj stijeni. Sva navedena tumačenja, osim onoga koje Kastav vezuje uz kesten i gastaldusa, zaslužuju pažnju pa je zato najbolje jezikoslovcima ostaviti da do kraja razriješe nedoumice oko imena grada Kastva (Munić, 2002.: str. 14.).

3.2. Kastavština u administrativnom smislu

Kastavština je povijesni naziv za jedinstveno i administrativno povijesno središte. Kastav je bio središte područja koje se prostiralo od Preluka do Učke, Lipe, Klane i Halubja, a Kastavštinu su obuhvaćale današnje općine Kastav, Matulji i Viškovo. Kastavština je u administrativnom smislu do Prvog svjetskog rata potpadala pod Austro-Ugarsku Monarhiju i bila podijeljena u 33 županije, danas katastarske općine: Brnasi, Brnčići, Blažići, Bregi, Breza, Hosti, Jurčići, Jurdani, Jušići, Kastav, Kućeli, Marčelji, Matulji, Perenići, Pobri, Puži, Rečina, Rubeši, Rukavac Dolnji, Rukavac Gornji, Saršoni, Srdoči, Spinčići, Sroki, Trinajstići, Zamet i Zvoneća. Pridružene županije su: Brgud, Klana, Lisac, Škalnica, Studena i kasnije Drenova.

Kastav je u srednjem vijeku bio najveća i najsnažnija komuna u Liburniji. Njegovo područje je teritorijalno pripadalo kastavskoj župi, pa se tako na njemu nalazi najviše sakralnih objekata. U području kastavske komune ulazila su mjesta i naselja koja su tijekom prošlosti našeg stoljeća svojim razvojem prerasla svoje prvobitno administrativno središte Kastav. To su Opatija, Volosko, Matulji, Viškovo, odnosno Sv. Matej. Volosko je zajedno s Prelukom bio izlazna luka Kastva. Međutim, Preluk se nije dalje razvio, iako se uz njegovo ime tijekom 15. stoljeća spominje opatija sv. Jakova.

Volosko se uspješno razvija od sredine prošlog stoljeća, pa čak preuzima određene upravno-administrativne funkcije Kastva. Tijekom srednjeg vijeka to naselje gdje se kuće i prilazi spuštaju prema obali mora bilo je mjesto težaka ribara i pomoraca. Matulji su bili zaselak nekadašnje kastavske komune, koji se početkom 18. stoljeća pojavljuje u knjigama u okviru organizacijske jedinice Rukavac. Međutim, tijekom vremena Matulji su razvojem nadrasli Rukavac, pa i Kastav, zahvaljujući svojem položaju na raskrižju putova. Početak naglog razvoja naselja Matulji jest željeznička pruga koja je 1873. povezala Rijeku i Ljubljanu. Mjesto Viškovo, danas središte istoimene općine, ulazilo je u sastav kastavske komune pod imenom Sv. Matej. Taj mali zaselak, kojem su komunističke vlasti promijenile ime nakon Drugog svjetskog rata, dugo je živio u sjeni Saršona, Marčelja i drugih sela prošlostoljetne kastavske općine. Ustvari, Sv. Matej - Viškovo svoj je nagli razvoj započeo nakon Drugog svjetskog rata, a pogotovo kada je Republika Hrvatska tome području 1993. omogućila stvaranje zasebne Općine Viškovo.

Nakon propasti Austro-Ugarske 1918. u ove krajeve dolaze talijanske okupacijske trupe kao dio Antantinih savezničkih snaga. Rapalskim ugovorom od 12. studenoga 1920. utvrđene su nove granice između Kraljevine SHS, kasnije Jugoslavije, i Italije. Zbog toga je zapadni dio Kastavštine (Bregi, Breza, Jurdani, Jušići, Kućeli, Matulji, Perenići, Pobri, Puži, Rubeši, Rukavac Dolnji i Gornji, Zamet, Zvoneća, Brgud, Klana, Lisac i Škalnica) potpao pod Kraljevinu Italiju i tako je došlo do podjela na zvončare s istoka (Halubje) i zapada (Rukavština). Zbog stvaranja Slobodne Države Rijeke, koja se trebala ustrojiti na temelju istog ugovora, od Kastavštine su oduzeti Rubeši, Zamet i sva obala od Kantride do Preluka. Nakon što se ista država raspala 1924. Rubeši, Zamet, Drenova-Podbreg i Pehlin vraćeni su Kraljevini Jugoslaviji (Munić, 2002.: str. 12.).

3.3. Kastavska župa

Upravno-administrativne promjene pratila je, doduše nešto sporije, i crkvena organizacija u nekadašnjoj kastavskoj župi. Kastavska je župa, poput područja komune, bila jedna od najvećih crkvenih župa na području istočnoistarskih liburnijskih komuna. Promjene započete potkraj 18. stoljeća i tijekom 19. nastavile su se i u 20. stoljeću.

Posebnu pogodnost nastajanju novih župa, što je značilo smanjenje nekadašnje kastavske župe, osim granično-političkih odrednica uvjetovala je nova urbana i demografska slika nakon Drugog svjetskog rata, ali jednako tako i nakon nastanka samostalne Republike Hrvatske. Danas na prostoru nekadašnje velike kastavske župe, uz Župu Kastav sv. Jelene Križarice, postoje sljedeće župe: Opatija - Župa Navještenja Blažene Djevice Marije, Matulji - Župa Krista Kralja, Rukavac - Župa sv. Luke Evanđeliste, Volosko - Župa sv. Ante, Donja Drenova - Župa Blažene Djevice Marije Karmelske, Gornja Drenova - Župa sv. Jurja Mučenika; zatim Župa Marije Pomoćnice i Župa Presvjetlog Otkupitelja - Turnić, Župa sv. Antuna Padovanskog - Kantrida, Župa sv. Franje Asiškog - Pehlin, Župa sv. Križa - Sv. Križ - Srdoči, Župa sv. Nikola Biskupa - Donje Krnjevo, Župa sv. Mateja Apostola - Viškovo i Župa Presvjetlog Srca Isusovog - Zamet, dok je područje Lopače, najistočnijeg dijela srednjovjekovne kastavske komune, pripalo Župi sv. Mihovila Arkandžela u Jelenju. Novonastale župe na području nekadašnje kastavske župe prirodni su slijed povijesnog razvoja na prostoru grada Rijeke i njezinog neposrednog susjeda grada Kastva (Munić, 2002.: str. 61.).

3.4. Kulturno-prosvjetna djelatnost grada Kastva

Kulturno-prosvjetna djelatnost grada Kastva ubrzala je svoj razvoj nakon Drugog svjetskog rata. Glazbeni i zabavni život u Kastvu značajno je napredovao osnutkom "Čitalnice" 1866. To je bila prva hrvatska čitaonica u Istri, nakon koje je osnovan niz drugih koje su širile pisanu hrvatsku riječ preko knjiga i glasila, razvijale političku svijest u duhu narodnog preporoda te pučkim zabavama promicale kulturne vrijednosti hrvatskog naroda. Zabave su se održavale nekoliko puta godišnje, a obvezatno u vrijeme poklada. Program se sve više širio, a izvodile su se razne domoljubne pjesme. Posebnu je ulogu imao predsjednik Čitalnice Matko Laginja.

Čitalnica je 1880. preimenovana u Hrvatsku čitaonicu, a iste je godine izveden i prvi igrokaz. Iz imena pisaca stihova i skladatelja vidi se da je kastavska čitaonica imala široko razvijene veze s čitavim područjem Istre i susjedne Kranjske (posebice s mjestima: Jelšane, Ilirska Bistrica, Rijeka, Sušak, Trsat, Sv. Matej (Viškovo), Rukavac, Rubeši, Veprinac, Volosko, Opatija, Lindar i dr.) (Munić, 2002.: str. 130.).

3.5. Kastavsko društvo

Na čelu kastavske društvene ljestvice bio je *kapetan* Kastva, a kasnije kapetan Kastavske gospoštije. Po njemu se Gospoštija, koja je osnovana pred kraj 15.st., nazivala i kapetanijom. Gospoštiju/kapetaniju činile su komune/kašteli Mošćenice, Veprinac i Kastav, a njezino je središte bio Kastav gdje je bilo i sjedište kapetana. Kapetan je bio vrhovni upravitelj i zapovjednik u Kastvu i Kastavštini. Postavio ga je vlastelin, a upravitelji Kastva bili su uglavnom stranci. Dok je obavljao dužnost kapetana stanovao je u kući (*hiža kapetanska*) na glavnome trgu Lokvini, nasuprot crkve Sv. Trojice.

Suci od letta birani su iz redova kastavskog puka na godinu dana a pravdu su provodili na temelju statutarne odredbe na široki djelokrug. Provodili su kazne, čuvali gradski ključ i pečat te su bili ovlašteni za izdavanje streljiva iz gradskog arsenala. Za svoj rad primali su plaću, a novčane globe dijelili su s kapetanom i satnikom.

Vijećnici su birani iz redova uglednijih pučana te su činili Veli i Mali svet. Bilo ih je dvadesetčetvorica i s vremenom je ta dužnost postala nasljedna, da bi se spriječilo stvaranje povlaštenog patricijata. Nakon 1611. godine posebnim člankom (67) ukinuto je nasljeđivanje te dužnosti već se tražio dobar, pravedan i pametan čovjek. Vijećnici su bili savjetnici pa su osim u gradskom vijeću sjedili zajedno s kapetanom i sucima na sudu. I oni su primali dio novca od sudskih novčanih kazni.

Satnik je vršio vojnu službu i imao stražare za obranu i čuvanje grada, hvatanje prekršitelja pravde, čuvao je arsenal te je odgovoran za raspolaganje oružjem i streljivom u gradu. Posebna mu je dužnost bila da u vrijeme suše motri da ne dođe do požara. Kao i ostali općinski službenici, svoje je prihode ostvarivao vezano uz službu i položaj.

Dvornik je niži općinski službenik koji čuva cijelo područje komune i zato od kmetova dobiva nagradu. Posebna su mu briga čuvanje šuma i drva, brguda i sjenokoša. Zajedno sa satnikom bi za vrijeme velikih suša pazio da ne dođe do požara. Bira se na više godina i ima svoje prihode.

Kancelar je općinski službenik koji vodi sve administrativne poslove u općini. U Kastvu je on uz hrvatski morao poznavati latinski, a zbog svojih gospodara njemački i talijanski jezik. Sudjelovao je u svim općinskim poslovima. Poput ostalih uglednika imao je pravo prednosti pri kupnji mesa a u posebnim prigodama bio je nagrađivan ručkom i večerom.

Plovan ili župnik bavio se crkvenim poslovima. Imao je velikog utjecaja u okviru kastavske svakodnevnice. Bio je nazočan u svim prilikama i dužnost mu je bila zaklinjanje i potvrđivanje novoizabranih dužnosnika. Najbolje je poznao stanje i prilike u općini, vodio je računa o crkvenim svetkovinama i blagdanima. U posebnim je prilikama čašćen objedima poput drugih dužnosnika imao je povlašteni položaj u komuni.

Kmetovi su bili pravno slobodni a gospodarski ovisni što ih je zadržavalo na njihovu malom posjedu. Svaki je gospodar ili kuće domaćin imao obveze plaćanja zajedničkog općinskog poreza, a potom desetinskog podavanja u žitu, vinu i mladim životinjama. Ovisili su o zemlji i ljetini. Dodatni prihod ostvarivali su od vina i od stoke. Neki su kmetovi imali sluge ili sluškinje. Najteže im je padala vrlo zahtjevna obveza stražarske službe, jer su u to vrijeme bili odvojeni od kuće i zemlje.

Pučani se spominju vrlo rijetko, uglavnom kao članovi vijeća. Statut ih posebno spominje kada se govori o plaćanju zajedničkog poreza. Biraju se u gradska vijeća. Bave se obrtima i trgovinom, što znači da su živjeli u gradu.

Gosti su manje vrijedni stanovnici općine. Oni nemaju građanskih prava pa moraju plaćati neke namete dvostruko veće od svakog domaćeg stanovnika. Gosti su uglavnom privremeno boravili na području komune. Međutim oni koji su trajno ostajali mogli su tek tijekom vremena stići komunalna prava ista kao i domaće pučanstvo. Svoj trag gosti su ostavili u imenu zaseoka Hosti koje je danas u okviru grada Rijeke (Munić, 2002.: str. 62.).

Godine 1627. na područje Kvarnera dolaze isusovci. Njihovim dolaskom i ulaskom u posjed Kastavske gospoštije započinje razdoblje barokizacije. Isusovci donose obnovu, dogradnju i preuređenje crkava. To se posebice odrazilo na župnim crkvama gdje se barokni elementi apliciraju na strukture iz ranijih razdoblja. Proširenje župnih crkava usmjereno na oblikovanje većih uzdužnih i manjih centralnih prostora. Tako, ovisno o gospodarskoj snazi komuna nastaju velika župna sakralna zdanja. Isusovci su tako pokazali i nastojanje da sagrade monumentalnu crkvu dvoranskog tipa. Međutim, taj njihov pokušaj u Kastvu (crkva Uznesenja sv. Marije) nije uspio.

Kastav je 1493. godine postao središnja komuna liburnijskog područja koje se u povijesnim izvorima počinje pojavljivati pod nazivom: Kastavska kapitanija ili gospoštija.

Njome upravlja kapetan, izabran od rektora riječkog kolegija na tri godine, a zadužen je za cjelokupnu upravu kastavske komune. Njegov glavni zadatak je nadziranje i utjerivanje svih podavanja, utjerivanje dugovanja, o čemu podnosi izvješća svaka tri mjeseca i na kraju godine. Brine se o oružju i čuva streljivo te sudjeluje u vojnim i upravno-administrativnim poslovima.

Rektor isusovačkog reda preuzeo je pravo raspolaganja nad pašnjacima koji su nekada bili zajednički, osim onih koji su bili u vlasništvu pojedinca. Svi kastavski građani bili su dužni plaćati podavanja od svojih životinja, hrane te priloge ili "harač" za javne radove. Riječki su isusovci dolaskom u Rijeku i dobivanjem Kastavske gospoštije tijekom sljedećih 150 godina to područje označili svojom viševrsnom djelatnošću. U prvom redu to je eklezijastičko-prosvjetna i pedagoška djelatnost u vezi s kojom ne treba zanemariti sakralno graditeljstvo poticano iz njihovih vrhovnih redova. Drugo, isusovci su šireći svoje posjede postupno postajali snažan gospodarski čimbenik na Kvarneru, a posebno na području Rijeke i Kastavske kapetanije. Treće, njihova je uloga s obzirom na poziciju koju imaju u Rijeci, a zatim i u Gospoštiji, odlučna u mnogim zbivanjima na području istočnoistarskih komuna (Munić, 2002.: str. 97.).

3.6. Čakavština Kastavštine

Autohtono stanovništvo Kastva govori čakavskim dijalektom. Kastavski govor pripada jednom od četiriju poddijalekata čakavskog narječja - sjevernoistočnom istarskom ekavskom poddijalektu. U kastavskom se govoru razabire vrlo star hrvatski jezični sloj, ali su vidljive i nove tendencije u fonologiji i u morfologiji, rjeđe u akcentualizaciji. Sve te novine idu u opći sklop promjena što su zahvatile sjeverne čakavske govore na širokom riječkom području, odnosno na sjeveroistočnom dijelu istarskoga poluotoka. Čakavski jezik je najstariji hrvatski jezik. To je kulturno bogatstvo ljudi ovog podneblja. Zvučna punoća čakavštine, različitost naglasa i položaja gdje sve mogu stajati u riječi, pa ugodna skladnost dužine s naglasima i nježna obojenost tonova čine ovaj stari hrvatski govor izrazito melodioznim. Čakavština je lijepa ali i bogata. Ima u njoj riječi, kojima je teško naći istoznačnicu u štokavštini, pa čak i u velikim svjetskim jezicima.

Nisu to izrazi koje je stvorila znanost i kultura, već prirođena oštrina u zapažanju stvari i bistrina u razlikovanju pojmova (Dukić, 1981.: str. 216.).

Činjenica je da se demografski Kastavština znatno promijenila pa tako i čakavski govor sve više gubi na značaju i govoru jer je sve manje onih koji se njime služi. Ključnim uzrokom gubitka čakavskog identiteta smatra se razdoblje nakon Drugog svjetskog rata kada je Kastavština prestala biti cjelina a sam Grad Kastav postao je neprepoznatljiv. Naseljavanje koje je potom uslijedilo od sedamdesetih godina pa nadalje uvelike mijenja demografsku sliku stanovništva pa samim time i jezično naslijeđe. Ljudi su se doseljavali iz svih krajeva bivše i sadašnje države a domaćih je ljudi bilo sve manje i manje. U osnovnim školama, čakavski nije bio zasebni predmet niti se je u tom smislu sustavno promovirao i zaboravljao. Sve je to dovelo do značajnog Zaborava čakavskih riječi i govora. Postoje udruge, pojedini učitelji i školske aktivnosti koje još uvijek njeguju čakavski dijalekt poučavanjem mladih generacija pa ga na taj način čuvaju od zaborava (cakavstina-kastavstine.com, 2018).

3.7. Prezimena stanovnika

Dokument iz 1723. godine, poznat kao "Nota delli sudditi della Cita di Castua e suo distretto" koji se nalazi sačuvan u Arhivu Hrvatske u Zagrebu, prvi je poznati popis prezimena pojedinih kastavskih obitelji. Sačinjen je na 14 stranica, a datira od 9. siječnja spomenute godine. Ne zna se točno kojom svrhom je popis sačinjen. Vjerojatno zbog tadašnjeg teškog stanja u Kastavskoj Gospoštiji, te zato da se što točnije utvrdi razrez godišnjeg zajedničkog paušalnog poreza Gospoštiji; dio se plaćao u novcu - markama, a dio u mladim životinjama i u žitu. U popis, međutim, nisu ušli prolaznici ili povremeni stanovnici. Iako sam po sebi suhoparan i štur, popis ipak daje dosta elemenata za stvaranje određene slike Kastavštine u početnim desetljećima 18. stoljeća, a time i šireg riječkog i opatijskog područja.

Tako je npr. uz komparativnu analizu moguće ustanoviti i kontinuiranost pojedinih prezimena, a isto tako i njihovu rasprostranjenost na području nekadašnje kastavske gospoštije.

U dokumentu je ukupno donijeto 960 prezimena, iako je pisac - Juraj Vlah, napisao brojku 974. Na posljednjoj 123. stranici, autor je u posebne rubrike uvrstio ugledne obitelji i pojedine uglednike, npr. one koji su bili oslobođeni općih davanja, ili su pak imali prednost pri kupovanju i prodaji žita, vina, mesa, itd.

Iz dokumenta se vidi da je kastavsko vijeće imalo 24 vijećnika. Titule uz pojedince, govore o društveno-hijerarhijskoj strukturi tadašnjeg kastavskog mikrokozmosa. Posebna zanimljivost, međutim leži u donošenju tri ženska imena u rubrici kućedomaćina, pa ih vrijedi i ovdje prenijeti: Margareta Lučić, Katarina Matešić i Viktorija Stemberger; naravno, imena i prezimena data u talijanskoj varijanti. Međutim 960 rednih brojeva zabilježeno je 210 različitih prezimena.

Na taj se način zna da je gotovo svaki peti kućedomaćin nosio posebno prezime; najviše se spominje prezime Lučić, naravno kao Luchich – 39 puta. Većina prezimena ujedno su i imena sela i zaseoka Kastavštine koja su se sačuvala do naših dana. Bani, Bačići Benaši, Bezjaki, Blažići, Blečići, Brajani Brnčići, Ćikovići, Dukići, Frlani - Frlanija, Grpci, Ivanići, Jardasi, Jurčići, Jušići, Hosti, Kućeli, Lenci, Marčelji, Matulje, Mladenići, Monjci, Osojnaki, Petrci, Pilepići, Pobri, Puži, Rubeši, Saršoni, Spičići, Slavići, Sroki, Starci, Šepići, Široli, Štefani, Šumci, Tibljaši, Trinajstići, Tuhtani, Turki i dr.

Ti djelovi Kastavštine danas su integralni dijelovi većih, susjednih, urbanih sredina Rijeke i Opatije s Voloskom. Osim toga, 259 imena ima oznaku da su podložnici određena osobe. Iz priloženog se vidi da su nosioci prezimena uglavnom Hrvati, a svega četrdesetak ih je stranog podrijetla. O tome da je stanovništvo govorilo hrvatskim jezikom, i to čakavštinom, svjedoče i ustaljene ortografske greške koje čini upisivač Vlah na talijanskom (Munić, 2002.: str. 114.).

3.8. Svakodnevni život Kastavaca

Život i boravak Kastavaca odvija se u okviru naselja pri čemu se ističe šest naselja, koja u svoje okružje uključuju jednoga do šest manjih. Prema popisu naselja Grada Kastva, Grad Kastav ima šest većih naselja s ukupno 37 lokaliteta i dvije ulice koje djeli s Gradom Rijekom. Naselja su: Brnčići, Ćikovići, Kastav, Rubeši, Spinčići i Trinajstići. Središnje je naselje Grada Kastva istoimeni grad, koji je administrativno, upravno, kulturno i turističko središte cijeloga područja, pa i šire Kastavštine.

Svakodnevni život stanovnika Kastavštine bio je ispunjen bavljenjem poljoprivredom, stočarstvom, ribarstvom, trgovinom te donekle obrtima. Poljoprivredni su radovi prvenstveno bili usmjereni na uzgoj žita i žitarica, a vinogradarstvo je dolazilo na drugo mjesto.

O tome svjedoče njihove ranije spomenute desetinke obveze u naturalnim proizvodima prema svoje vlastelinu odnosno kapitanu. Uz to briga se posvećivala i obradi vrtnih kultura. Svako je domaćinstvo imalo vrt i obrađivalo ga za svoje osnovne potrebe. Kastavski su vrtovi obično bili smješteni uz gradske zidine. Što se stočarstva tiče, pretežno se uzgajala sitna stoka (ovca i koza) a vrlo rijetko bilo je bavljenja svinjogojstvom. Naime, krupna je stoka bila rjeđa jer su statutarne odredbe o njezinoj krađi bile vrlo stroge i teške. Naime provodila se smrtna kazna u slučaju krađe konja ili vola. Kako bi zaštitio vlasnike od krađe krupne stoke, Statut predvidio vrlo tešku kaznu za kradljivce konja i goveda: "Ki bi ukral na kuntrade konja ali vola gre mu za život" Glavu se moglo izgubit i za krađu u kovačnici. No ta se kazna mogla izbjeći ako je počinitelj mogao skupiti i platiti 100 libara. Toliko se libara plaćalo i za krađu u bekariji (mesnici) kao i za potkradanje gospodara. Na prvi pogled iskupljivanje smrtne kazne novcem izgleda povoljno. Međutim, da bi se mogla razumjeti njena visina, potrebno je kaznu od sto libara preračunati u marke. Sto libara je ustvari 12,5 maraka, što je vrijednost 12,5 % od ukupnog zajedničkog godišnjeg poreza podložnika cijele kastavske komune. Teško je zapravo povjerovati da su to obični stanovnici komune mogli platiti. No, to naravno ne znači da krađe nije ni bilo. S druge pak strane, krađa na gumnu je značila gubitak ruke ili plaćanje pet maraka.

Članci koji spriječavaju lopovluk govore ujedno i o djelatnostima Kastavaca, kojima, uz ovčarstvo valja pribrojiti pčelarstvo, vinogradarstvo, obradu drveta i kamena. Obrada je drva bila posebno razvijena, primjerice izrada svih drvenih kućnih potrepština, bačva, te kućnoga i ratarskog oruđa. Kastavci su bili poznati i po vrsnoj izradi vesla, koja se prodaju po narudžbi čak u Veneciju ili odvoze u obližnja riječka brodogradilišta. Tomu valja pribrojiti i pripremu drva za izradu većih ili manjih plovila. Bili su vrsni vinogradari. Uzgajali su lozu za proizvodnju vina belice. Za kućne potrebe stanovnici drže perad a bavili su se i pčelarstvom U zajedničkim općinskim šumama imali su pravo sjeći drvo.

Sjeća se određivala statutom te su je zbog općeg korištenja čuvali kastavski općinari. Priobalni stanovnici općine u Preluku i Voloskom bavili su se ribarstvom, što im je omogućavalo ostvarivanje određenih dodatnih prihoda. Ribari su bili dužni dio ulovljene ribe nositi u Kastav i tamo je na gradskome trgu (placi) prodavati. U Preluku se izlovljavala i tuna, za čiji su ulov bili zainteresirani i riječki ribari. Stanovnici koji su živjeli u gradu bavili su se trgovinom, pri čemu se ponajviše spominju bekari (mesari) i tovernari (gostioničari). Mesari su bili dužni meso najprije ponuditi kapetanu, pa sucima, vijećnicima i kancelaru, a tek potom ostalom puku. Mjera je morala biti ispravna, a određene cijene mesa morale su se poštivati. Isto je bilo s kovačima, mlinarima i kućnim majstorima.

Život i djelatnost kastavskih stanovnika odvijali su se u gradu (burgu) i na kuntradi (teritoriju komune). U gradu, koji je bio opasan zidinama, živjela je većina stanovnika kastavske komune. Gradski su bedemi izgrađeni od 11. do 13. stoljeća. Zidine su bile učvršćene kulama, a postupno ih je tijekom vremena izgrađeno devet.

U grad se ulazilo, a i danas se ulazi, kroz gradska vrata na njegovoj južnoj strani. Glavnom se ulicom dolazi do jedinoga i najvećega gradskog trga nazvanog Lokvina, svakodnevnog okupljališta građana i pučana. Na tome je mjestu bila voda - lokva, a tek je 1647. odlučeno da se tamo izgradi „šterna komunska“ (općinski zdenac). Kasnije u novovjekovnim stoljećima život će se postupno preseliti pred gradska vrata i „ložu komunsku“. Život na kuntradi započinje pred gradskim vratima. Ona su se u noći zatvarala, a u vrijeme opsadnoga stanja, nemira i rata satnik i njegovi strašci strogo su vodili računa o redu i miru, nošenju oružja, kao i dolasku stranaca u grad i teritorij komune.

Kada je u 15. stoljeću izgrađena gradska loža, dio se kastavske svakodnevnice prenio pred grad, barem u dane zasjedanja gradskih vijeća, Bele nedeje i drugih svetkovina. Gradska loža bila je vrlo značajno zdanje u životu Kastavaca. U njoj su se donosile sve važnije odluke vezane uz život kastavske komune, pa gotovo i nema članka Kastavskog statuta s nadnevkom iz 16. i 17. stoljeća koji nije donesen pod njezinim krovom. Taj najvrjedniji spomenik profanog graditeljstva u Kastvu podignut je 1571., u vrijeme kada su vrhovni feudalci nad Kastavskom gospoštijom bili Franjo i Josip Barbo. Kastavska je gradska loža jedinstvena longitudinalna građevina na cijelome području Kvarnera, a nosi oznake stila predalpskih arkadnih dvorišta iz dvoraca u Kranjskoj. Sudeći po tome, graditelji lože u Kastav su došli iz Kranjske.

Veličina i prostranost lože upućuje na činjenicu da to nije obična loža poput onih kakve su imali Veprinčani i Mošćeničani. To je loža u koju se puk mogao okupljati u najrazličitijim prigodama, pa i zabavama (Munić, 2002.: str. 148.-153.).

Kastavski puk bio je vrlo konzervativan. No, taj se konzervativizam nije očitovao u negaciji svakog napretka jer ne proizlazi iz neke ograničenosti mišljenja i ne zaustavlja radnu energiju, nego mu je izvor u uskoj vezi između sadašnjosti i prošlosti. To je konzervativizam u kojem su ljudi pristupačni svakom vanjskom napretku, ali svoje stare forme i svoje običaje ne daju mijenjati tako lako i ne zanose se za novim. Prosječni Kastavac je prometan, poduzetan i radišan, ali ostaje patrijarhalan.

Kada ostari, postaje strog u svojem konzervativizmu jer on zna dobro što vrijedi. Svaki dobiveni uspjeh, svaki ustaljeni oblik života sam je iskalupio. Kamenito tlo Liburnije nema puno polja i zemlje, ali je puk ipak bio bogat. Kastavac se dičio time što je sam izrovaio dolce, nasuo ih zemljom, iskopao zdenac, izgradio ceste. On je sam ili u društvu sa sumještanima podignuo škole, kuće, razvio obrt, uredio svoje općinske poslove. Morao je iz kamena istesati sve što mu je potrebno za život.

Kastavac osjeća za ta svoja djela daleko više ljubavi od onih koji su sve to dobili od nekoga, tuđom brigom ili darom obilate prirode. Svugdje vidi svoj znoj i djela svojega oca i svojega djeda koji je uredio njivu, koji je podignuo štagalj, koji je zasadio neko drvo ili iskopao bunar. Samopomoć je na Kastavštini vrlo razvijena. To ljude čini gizdavima, samostalnim, ali i tvrdoglavima. Prosječni Kastavac ne voli da mu se naređuje ili daju sugestije. Sudjeluje u javnom životu i važno mu je da u njemu ima riječ. Bez volje puka ne može se u Kastvu ništa ni poduzeti ni dovršiti. Puku se mora objavljivati svaki zaključak i općinski naum. Kastavci nisu bili pokorni već ponosni i hrabri pa su otvoreno dolazili u općinu tražiti svoja prava ili razjašnjenje za neko pitanje. Rado su sudjelovali u svakom napretku, javnim radnjama, ali i u bunama (Marjanović, 1981.: str. 28.-29.).

4. MIT I OBRED

Mitologija je razumsko objašnjavanje nerazumljivih pripovijesti o bogovima. Mit kao njezin osnovni predmet, čvrsto je strukturirana i usustavljena predaja kojom se objašnjava ustrojstvo svijeta, čovjekov položaj i uloga u njemu. Mitovi su slikovite predaje o prirodi, povijesti, sudbini svjetova, bogova, čovjeka i društva. Oni pripovijedaju o događajima koji su se dogodili izvan našeg svakodnevnog svijeta i izvan našeg vremena: dogodili su se prije početka vremena, događaju se i mimo njega ili će se dogoditi nakon njegova isteka, ali ti događaji bitno utječu na tijek našeg vremena (Belaj, 1998.: str. 16.).

Mogu biti religijski, povijesni i društveni te objašnjavati povijest i načela zajednice, institucije, običaja ili društvenog razvoja. Iznoseći pripovijest o ljudima, primjerice, mit jača njihov osjećaj uzajamne odgovornosti i svrhovitosti, ponos i vjeru u sebe. Prepričavanje mitova starije je umijeće od povijesnih naracija i vrijednost mita ne ovisi o njegovoj povijesnoj vjerodostojnosti. U praksi, međutim, s obzirom da su mitovi utkani u strukturu društva koje ih općenito drži istinitima, nova ih otkrića, stajališta i načini života često dovode u pitanje. Postoje različiti načini tumačenja mitova, ali se pristupi uglavnom mogu podijeliti na funkcionalni, simbolički i strukturalni. Ove kategorije nisu jasno razlučene, stoga se često međusobno isprepliću metode interpretiranja. Naime, iako svaka nudi dobru analizu pojedinačnih mitova i mitoloških cjelina, općenito je sporno nudi li bilo koji pristup zadovoljavajuće objašnjenje mitologije. Mnogi mitovi na sličan način ovlašćuju društvene grupe, institucije, obrede, društvene razlike, zakone i običaje, moralna pravila, vrijednosti i ideje. Mitovi diljem svijeta propisuju i objašnjavaju rodbinska pravila, svadbene običaje, tehnike lova, poljodjelstva, umjetnosti i ratovanja, načine prinošenja žrtava, tehnike lova, umjetnosti i ratovanja i mnogo drugih oblika društvenog ustroja.

Značajna je njihova moralna funkcija jer određuju što je prihvatljivo, a što neprihvatljivo ponašanje. Neki mitovi nadilaze obrede i običaje da bi se suočili s pitanjima i teškoćama ljudskog života. Oni objašnjavaju kako je nešto postalo i/ili nestalo. Tu mitovi objašnjavaju i istodobno opravdavaju trenutno stanje stvari, svijet kakav jest.

Njihova praktična funkcija nije toliko u zadovoljenju znatiželje koliko u ublažavanju nesreće, boli i patnji slikovitim i zadovoljavajućim objašnjenjem svijeta i čovjekova položaja. Smještene u razumljiv okvir, životne nedaće postaju ako ne dobrodošle barem lakše podnošljive (Cavendish i Ling 1988.: str. 8.-9.).

Mit sam po sebi nema pravi smisao, ali zajedno s obredom čini sastavni dio rituala. Tek u toj sprezi mit ispunjava svoju pravu ulogu. Objašnjenje svijeta i kako su ga ljudi u kognitivnom svijetu sebi prenosili, zbivao se kroz mitove. Mit je prvi i najvažniji, a ritual je izvođenje mita. Veza između magije i religije, mita i rituala nastaje spojem vjere i znanosti. Primitivne znanosti došle su od tih rituala. Ljudi su prakticirali rituale, prepričavali su što im se dogodilo u tom ritualu i to je postao mit. Osnovna uloga obreda je oponašanje događaja o kojima upravo sada, kada se obavlja obred, pripovijeda mit. Obredni čin je sredstvo, instrument pomoću kojega se doseže obnavljanje ili očuvanje principa kozmičkog reda. Stoga je obred u načelu istovjetan stvaralačkom činu. On obnavlja ono što je stvoreno na početku (Belaj 1998: 26.). Mit kao tekst je poput govornog omotača (Belaj 1998:18.) koji ne funkcionira bez obreda, odnosno svojeg neizostavnog djela. Dakle, mit djeluje kroz obred i ne možemo ga razumjeti u njegovoj suštini ako pritom ne sagledamo i sva vjerovanja u kontekstu i prigode uz koje se pripovijeda. Bez obreda, mit ostaje na razini literarne povijesti i teže ga je održati živim djelom kulturne baštine (Belaj, 1998.: str. 18.).

Konkretno ostvarenje obreda uvelike ovisi o mitu. Obred ponavlja stvaralački čin, sebe kao sakralno središte svijeta. Sveto mjesto i vrijeme obreda bitna su pozicija jer se u njoj prevladava Kaos i opet uvodi kozmički red. Obred, koji sam po sebi proizvodi puninu svetosti je i proizvodnja svetosti kao i sama svetost jer se tu združuju subjekt i objekt u jedan spoznajni krug. Vrhunac obreda predstavlja žrtva. Ona je glavni smisao svakog obreda te njegovo semantičko i kompozicijsko središte. U njoj se svetost i nasilje povezuju u svojoj isključivosti pa se time krug zatvara. On, dakle, povezuje ono što se događa sada i ovdje pred nama s onime što se zbilo u pradoba. Obrednim činom naravno ne možemo u potpunosti ponoviti stvaralački čin s početka. Zato nam je potrebna određena količina mašte i predstave (Belaj, 1998.: str. 26.-27.).

Kastav danas u sklopu svoje turističke ponude nudi brojne manifestacije koje imaju stoljetnu tradiciju, a zasnovane su upravo na mitovima koji se svake godine obilježavaju već poznatim obredima. Najpoznatija obredna razdoblja su prvi vikend u mjesecu listopadu, kada se održava Bela nedeja te pusno (karnevalsko) razdoblje, maškarani plesovi, obilazak zvončara te suđenje i spaljivanje Pusta (pokladne lutke). Spaljivanjem Pusta, kojem se na početku obreda sudi za sve prošlogodišnje nedaće koje su snašle građane, završava jedan vremenski ciklus. Tada mora propasti sve što je stvoreno u kaosu, kako bi se omogućila obnova Kozmosa, novi početak.

Ovdje se radi o obredu prijelaza. Obred, dakle, prati prijelaz iz jednoga u drugo stanje, vrijeme, mjesto. To može biti prijelaz iz jedne godine u drugu, iz jednog života (nakon smrti) u drugi, s jednoga selišta na drugo itd. Obredom treba postignuti odvajanje od prethodnog stanja (separacija), prelazak u drugo stanje (tranzicija) i uklapanje u novo stanje (inkorporacija). Obredi zato imaju trodijelnu strukturu i temelje se na trima elementima: misli, činu i riječi. Time predstavljaju osnovu ljudskog razvoja kao sadržaj, a ne samo njegov instrument kao formu. Razotkrivaju nam puninu smisla i bit ljudskog života. Mit je u odnosu na obred sekundaran, mlađi. On simbolizira riječima ono što je misao zamislila, a obrednim činom to želimo prikazati. Ta se simboličnost mitskog teksta neposredno odnosi na sveto, a svetost živi kroz mit i obred (Belaj, 1998.: str. 28.).

Lišavanje kaotičnog razdoblja obilježeno je obrednim činom koji je popraćen pripovijedanjem mita, oponašanjem stvaralačkog akta onim o čemu mit pripovijeda da se dogodilo na početku. Mnogo se toga može naznačiti samo u obrisima. Kako ne bi došlo do nesporazuma, potrebno ja pažljivo pratiti strukturu događanja opisanih u mitu. Mnoge mitske radnje mogu se oponašati samo simbolički, znacima. Time se čitav obred podiže na simboličku razinu. Na pojedine elemente mitskoga zbivanja može se samo aludirati riječima koje nisu ništa drugo nego simboli za određene pojave, pojmove i odnose. Zato ima govorenje mitskog teksta tako važnu ulogu u obredu. Ovaj običaj je, dakle, obredni čin i uspostavlja vezu između onoga što se zna da se treba činiti i onoga što se stvarno izvodi (Belaj, 1998.: str. 27.).

U ovom novom dobu mitovi su promovirani i čuvani pod cijenu pripadanja kontekstu kulturne nostalgije, kako god trivializirani bili. Mitovi i legende izazivaju znatiželju i daju dozu mističnosti određenom vremenu, prostoru i društvu. Racionalno shvaćanje mita je da je mit primitivna znanost, a legenda primitivna povijest.

Poetsko je razmišljanje bila prva aktivnost ljudskog uma, često dio imaginacijskog razmišljanja i figurativnog jezika. Mit je sinonim za krivi zaključak jer se sastoji od iluzije i pogreške. Masovna upotreba generira mit te zaklanja činjenicu da mi danas živimo u ili prema mitovima. Mit zadržava auru transcendentnosti čak i kada biva "razotkriven" te ima funkciju šoka. Većina teoloških knjiga počinje ili u sebi sadržava riječ mit. Naslovi s "mitovima" počinju sve više zvučati kao parodije. Mitovi danas imaju funkciju nostalgije, produbljuju moralne vrijednosti dobra i zla, hrabrosti i herojstva (Cavendish i Ling 1988.: str. 11.).

4.1. Poklade i pokladni običaji

Pokladno razdoblje je razdoblje prije korizme, u kojem maškare i zvončari s područja Kastavštine priređuju svoje rituale i obrede koji će u nastavku biti opisani. Najvažniji događaj ovog rituala je trenutak kad maškare preuzimaju vlast, odnosno kad pusni gradonačelnik dobiva ključ grada Kastva.

Vrijeme maškara na području Kastavštine proteže se od 17. siječnja do Pepelnice. Rano ujutro 17. siječnja Kastavštinom odjekuje zvuk roga koji najavljuje početak karnevala. Narod Kastavštine generacijama njeguje poseban odnos prema karnevalskoj tradiciji, a mlađi promatranjem od starijih usvajaju sva nepisana, ali vrlo precizna i stroga pravila kojih se treba pridržavati tijekom karnevala. Zvuk roga u antonjsko jutro znak je za pokretanje tradicionalnih radnji. Običaj je da se na dan sv. Antuna izradi lutka od sijena, prigodno obučena i maskirana, koja će utjeloviti nedaće koje su se sručile na zajednicu u prethodnome razdoblju. Lutka od sijena ili pust dobiva i vlastito ime koje na simboličan i često podrugljiv način ističe najveće negativnosti koje su pripadnici lokalne zajednice uočili i podnijeli. „Pusni judi“, tj. svi oni kojima su maškare i sve s maškarama povezano u srcu, danima se uoči Antonje dogovaraju o tome što će simbolizirati pust koji će ponijeti krivicu za sve zlo, biraju masku i odjeću za lutku. Na Antonju ujutro počinje izrada pusta koji se nakon izrade nosi po okolici, da ga i ostali mogu vidjeti i čuti za kakva zla ga se okrivljuje. Vrhunac toga dana je postavljanje - *obešanje* - pusta na poseban stup.

Na tome stupu Pust je izložen tijekom cijeloga karnevalskog razdoblja, sve do Pepelnice kada će ga *pusni judi* nakratko ponovno nositi okolicom, da bi ga pri povratku na istome stupu dočekalo ritualno suđenje za sve što je "skrivio". Nakon *obešanja* Pusta na stup, ljudi će se okupiti i otići u Zvoneću, kako bi na dan svetog Antuna tamo završili zabavom u čast početka maškara (Kričkić-Marcan, 2004.: str. 142.).

Dmitrović (1995.: str. 12.) tvrdi: "Kao prežitak keltskih i drugih mitova i obreda, što su ih grčka i rimska civilizacija uklopile u svoje religije, a potom ih je naslijedila te preoblikovala Crkva, karneval je ono doba kada se pastvi dopušta trenutak slobode, prije razdoblja korizme." Od tada nadalje, jest će se samo bakalar ili povrće pod pepelom. Pepeo je u kršćanskoj simbolici znak pokore i preobraćenja.

Na Čistu srijedu ili Pepelnicu, kojom započinje razdoblje korizme, pepeo se stavlja ljudima na čelo, označavajući pokorničku narav korizmenog vremena, razdoblje strogog posta. Na taj se dan u crkvi izvodi obred posipanja pepelom prigodom kojega svećenik izgovara: „Sjeti se čovječe da si prah i da ćeš se u prah pretvoriti.“

Meso se jede samo nedjeljom, a čitavih šest tjedana do Uskrsa vlada strogi post. U to se vrijeme ne održavaju slavlja, svadbe i ostala veselja. Tih četrdeset dana korizmenog perioda kulminiraju svečanošću Isusova uskrsnuća, dok im je početak bio obilježen razuzdanim karnevalskim slavljem. U razdoblju poklada otvoreno su se pjevale proste pjesme, bacali predmeti na druge osobe, ljudi su se međusobno vrijeđali, izrugivali i neumjesno šalili. U prekomjernoj mjeri su uživali jela i pića. Ljudi su često pokazivali svoje drugo lice, nesputano iskazivali želje, misli i osjećaje (Dmitrović, 1995.: str. 20.).

Korizma dolazi od latinske riječi „quadragesima“, tj. Četrdesetnica, odnosno razdoblje od četrdeset dana. Izvorno je bila razdoblje kada se pogani, koji se pripremaju da postanu kršćani, čiste kroz post, uzdržavanje i molitvu. Tijekom četrdeset dana takvog pročišćavanja oni su bivši pogani, ali još ne i kršćani – to su „ljudi između“, tzv. katekumeni. Prije nicejskog koncila (325.) kršćanska zajednica je postila pred Uskrs, no tek je u Niceji prvi put ustanovljeno razdoblje od četrdeset dana za preduskrsno čišćenje. U svojim počecima post se svodio na jedan obrok dnevno, uglavnom večeru, uz strogu zabranu uzimanja bilo kakvog životinjskog mesa.

Kulminacija je nastupala Velikim petkom i Velikom subotom – tada se, naime, suzdržavalo od svake hrane. Tijekom 13. stoljeća uslijedilo je postupno ublaživanje pa je jedan obrok zamijenjen s dva. Apstinencija od mesa kao namirnice ostala je do danas najjače obilježje posta. Postojala je i seksualna apstinencija, kad supružnicima nisu bili dozvoljeni spolni odnosi (oni izvanbračni su od samog početka bili zabranjeni). Također je tijekom četrdeset dana na bojišnicama proglašavano „Božje primirje“ – potpuno odustajanje od sile i oružja zaraćenih snaga. Posebna pozornost u ovom obredu pridaje se tumačenju pučke pobožnosti te interpretaciji obreda koji su uključivali predmete, čiji je cilj zaštita i odvrćanje zlih sila od ljudi, domova i blaga, doprinos ljepoti i zdravlju, povećanje uroda i liječenje bolesti. Za sve se posvećene predmete u obredima Velikoga tjedna poput blagoslovljenih grančica, vatre i hrane vjerovalo da imaju zaštitnu moć i da djeluju na plodnost tla.

Tako bi se, primjerice, na Veliku subotu prilikom kuhanja mesa za blagoslov poviše kotluše stavile blagoslovljene grančice, koje bi se po završetku kuhanja ili zaboje u rasadnik ili zataknule za raspelo. Osim toga, vjerovalo se da blagoslovljene grančice štite od nepovoljnih vremenskih uvjeta, odnosno da služe za obranu od groma i za obranu i osiguranje usjeva, vrtova i slično (Gavazzi, 1988.: str. 31.).

Antropolog Frazer (2002.) raspravlja o pokladama i tvrdi da je to obred plodnosti koji utječe na rast usjeva. „Mesopust“ objašnjava kao duh vegetacije, ciklus obnavljanja prirode. Etnolog Milovan Gavazzi tumači prvobitno značenja karnevalskih tradicija i govori da je značenje u prvom redu odbojno te ga naziva „apotropejsko“, tj. ono što ima svrhu zastrašiti demone, zle sile i duhove. Primarni cilj je odbiti njihovo djelovanje od ljudi, stoke, domova i usjeva, što se postizalo prerusavanjem, oblačenjem odjeće s naopake strane, maskiranjem i bojanjem lica, zaglušujućom bukom i sipanjem pepela. No, malo je vjerojatno da su ih riječke maskare u prvim razdobljima moderne Rijeke upravo tako razumijevale, već kao povod za veselje, ples i pokoji čašicu više, zatim razbijanje sivila zime i svakodnevnih radnih napora, a tako je i danas (Dmitrović, 1995.: str. 14.).

Postoje razna mišljenja o podrijetlu prastare tradicije maskara. Pretpostavlja se da su ljudi svojom vikom, pjevanjem i skakanjem mogli otjerati zimu i prizvati proljeće. Postoji i priča zašto je dan maskara u narodu dobio ime Pepelnica, naime, smatrali su da od toga dana nadalje ne treba više vatre u pećima, pa su ognjišta sljedećeg dana ostala nenaložena i puna pepela.

Od davnih dana pa do danas, "karneval" ili "pust" se u mnogome izmijenio, s obzirom na nadolazeća vremena i običaje kojima se prilagođavao. Zvončari Kastavštine najpoznatiji su ophodnici stočarske pokladne magije u Hrvatskoj. Pritom se misli na halubajske zvončare iz okolice Kastva. U zemljopisnom smislu Kastavština spada u područje tzv. istarskog visokog Krasa koji se ističe Ćićarijom te Učkom (1396 m). Kastavština se od mora prema Ćićariji uzdiže u tri osnovne morfološke terase: prva se uzdiže od mora do ispod Kastva, druga od Pogleda u Marčeljima, a treća sjeverozapadno od Police i Šije u Lisni (Šepić-Bertin, 1997.: str. 10.).

4.1.1. Etimologija pojma "poklade"

Riječ „poklade“ neizvjesnog je podrijetla. Treba izdvojiti mišljenje da se korijen „klad“ pojavljuje u glagolu klasti u značenju ostavljati, puštati. Također, postoji smatranje da „poklad“ znači ostava, polog, skladište. U te se dane gosti i ugošćuje, a „pokladaju“ se jestvine (misli se na ostavljanje mesa) (Dmitrović 1995:10.). Poklade vremenski spadaju u vrijeme koje prethodi proljeću - to je početak rađanja novog života na zemlji, kada valja osigurati plodnost u idućoj godini. Dakle, izrazi „karneval“, „poklade“, „mesopust“ imaju srodna značenja te označavaju doba pred post, odricanje od jela, posebice mesa. Razlikovati možemo jedino „mesopust“, „poklade“, „fašnik“ kao običaje u seoskim sredinama s uvijek istim prerušavanjem, dok bi „karneval“ bila gradska svečanost s neobveznim i slobodnim biranjem maski (Dmitrović 1995:11.). Primjerice, usporedimo li zvončare i riječki karneval, kod zvončara se čovjek može prerušiti jedino u zvončare, mora poštivati pravila i ritual, dok se u riječkom građanskom karnevalu čovjek može prerušiti u bilo koga, ali također mora slijediti neka pravila i ritual.

4.2. Simbolika zvončara

Najveći pusni blagdan, kada ljudi u Kastvu zbijaju šale i vlada opće veselje je Pusni pundejak ili ponedjeljak. To je dan prije Pusta tj. Karnevala ili Mesopusta. Na Pusni pundejak Kastvom prolaze zvončari. Zvončari su maškare koje oko pasa nose velika zvonca. Najčešće ih čine stariji i jači muškarci. Slabiji muškarci se ne bi odvažili poći u zvončare jer ne samo da to izaziva napor već i podrugivanje.

Zvončari nose opanke kako bi lakše mogli skakati dok plešu. U Kastvu već dugo nema opanaka niti nekoga tko ih proizvodi, ali za Pusni pundejak su bili obavezni, pa bi ih zvončari nabavljali kako god znaju, najčešće s Grobnika. Crvene, modre ili bijele vunene čarape navučene su do koljena preko bijelih mornarskih hlača. Majice su s crno-bijelim prugama bez rukava. Na leđima nose ovčju kožu. Sama maskara, koju nose na glavi poput jedne velike kape, također je od ovčje kože. Visoka je oko pola metra, pa kad je zvončar stavi na glavu, nosi je na ramenima. Obavezno ima drvene rogove. Nos na maskari čini okrunjen kukuruzni klip koji obuku u crvenu čarapu, kao i oči i usta. Oko pasa nose po pet ili šest zvona. Središnje, najveće zvono na jednom kastavskom zvončaru izrađeno je od bakra i ima je volumen 10-12 litara, dok zvona na bokovima imaju od jedne do 1,5 litre. Zvončari se u povorci kreću ili samostalno ili u grupi posebnim korakom, kako bi zvona svake skupine drugačije odzvanjala. Kada dođu na željenu destinaciju skladno kretanje zamijene međusobnim sudaranjem koje proizvodi bučnu zvonjavu (Šepić-Bertin, 1997.: str. 66.).

Pokladni običaji na Kastavštini u samom početku imaju značenje zaštite od zlih duhova i sila, kao i magičnog čina sa svrhom okretanja prirodnih sila u korist čovjeka što se tiče plodnosti i rodne godine. Maska zvončara je zastrašujuća i groteskna. Postoje zoomorfne maske, maske s antropomorfnim i zoomorfnim elementima, zatim fitomorfne. U zoomorfnih maski karakteristično je animalno lice sa životinjskim rogovima; maske s antropomorfnim i zoomorfnim elementima kombiniraju obilježja čovjeka i životinje - maski su pridodani rogovi, uši i gubica ne bi li dali liku životinjski izraz. U fitomorfnih maski osnovni su elementi buketi, grane stabla i cvjetovi od krep-papira, međutim u Hrvatskoj su rijedak slučaj. Zvončari nose balte, ili mačuke, od drva, a to izgleda kao kugla na dršku. Najvjerojatnije je balta simbol oružja kojim se borac u dalekoj prošlosti borio. U drugoj ruci zvončar nosi čarapu punu pepela kojim pepeli promatrače ophoda (Šepić-Bertin, 1997.: str. 24.).

Završetak pokladnih običaja obilježava spaljivanje lutke Pusta koja je odgovorna za sve zlo koje se tijekom minule godine dogodilo. Krajem 18. stoljeća kriterij za primanje u zvončare bio je vrlo strog. Zvončari su nekad bili mnogo žešći i brutalniji: naime, znali su u ophodu nositi mrtvog mačka i mazati promatrače njegovom krvlju. Zvončari su plašili djecu i djevojke, trčali bi za djevojkom i kada bi je uhvatili, namazali bi joj lice pepelom i mačjom krvlju. I dan-danas vlada takvo mišljenje da kad zvončari krenu u ophod ne smiju ga prekidati.

Zvončarski je moto „Krepat ma ne molat“. Tijekom pusnih ophoda sudionike se darivalo jajima koja su u ručnu košaricu za zvončare prikupljala dva mladića, tzv. „jajara“. Taj čin ima značajnu vrijednost za pojedince i skupinu. Po završetku pusnih dana svaka bi skupina organizirala zajedničku večeru. Danas magijska funkcija zvončara više nije osnovna, već se zvončare promatra kao održavatelje tradicije (Šepić-Bertin,1997.: str. 94.). Među ljudima postoji želja za komuniciranjem i afirmiranjem individualnog i kolektivnog identiteta. Uprizorenje i njegovanje pučkih tradicija naposljetku postaje jedna dobra folklorna i turistička atrakcija (Šepić-Bertin,1997.:str. 80.).

Slika 1: Halubajski zvončari



(Izvor: <http://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=5232>, 28. kolovoza 2018.)

Slika 2: Spaljivanje Pusta



(Izvor: <https://sh.wikipedia.org/wiki/Zvončari>, 28. kolovoza 2018.)

5. LEGENDE I PREDAJE

Legenda je vrsta usmene proze vjerskog karaktera, čiji su protagonisti sveci, a teme svetačka čuda. Formom su vrlo slične predaji i katkad su teško odvojive, no glavna razlika je u religijskim motivima, nejasnim povijesnim asocijacijama i elementima fantastičnog i nadrealnog, koji su nerijetko prijelomna točka svake takve priče. U sadržaj legendi se vjeruje jer one unose red i harmoniju u život, a Božja i svetačka čuda ispravljaju nepravde, nagrađuju dobro i kažnjavaju zlo, stoga susret s čudima nije uznemirujući već umirujući jer donosi pravdu i satisfakciju (Dragić, 2016.: str. 154.).

Legenda je prvotno bila oblik pisane književnosti, ali je usmenim prenošenjem postala vrsta narodne priče u prozi ili stihu, pa uz pučku svetačku legendu s didaktičnom namjerom, koja govori o ovozemaljskome životu svetaca ili pak o pojedinačnome svetačkom čudu, postoji i legenda koja nije ograničena na obradu religioznih sadržaja, nego govori o odnosu običnog čovjeka s višim silama kršćanskog svijeta ili pak o životu narodnih junaka i namijenjena je zabavi. U moderno doba legenda označava priču o događajima iz života poznatih ličnosti (www.enciklopedija.hr, 2018).

Stilom se razlikuju od predaja po unutarnjem iskazu i tematici, naime, legende opisuju život kršćanskih svetaca i istaknutih povijesnih osoba, dok je predaja više usmjerena na lokalni ambijent, tumačenje nazivlja pojedinih mjesta i drugog zemljopisnog pojmovlja. Predaja je također vrsta usmene priče koja se temelji na vjerovanju u istinitost njezina sadržaja. Predaje se mogu podijeliti prema motivima, temama i načinima pripovijedanja (Pandžić, 2004.: str. 8.).

Rudan (2016.) predaje klasificira na:

- povijesne predaje
- etiološke predaje
- eshatološke predaje
- mitske predaje

- demonološke predaje
- pričanja iz života.

U povijesnim predajama oslikava se društvena svakodnevnica prošlih vremena te tematizira neki povijesni događaj ili osoba. Etiološke objašnjavaju nastanak, imena (nazive) i podrijetlo stvari, životinja i pojava u prirodi i društvu. Demonološke i mitske temelje se na susretu s nadnaravnim bićima ili pojavama i tematiziraju njihove pojavnosti. Teme predaja su uvijek lokalni ambijent, nude objašnjenja o podrijetlu i nastanku stvari, a pripovijedaju se kao dug baštini zajednice i predaka (Rudan, 2016.: str. 27.-28.).

Rudan (2016.: str. 9.) navodi četiri funkcije predaja:

- 1) prenijeti konkretno znanje koje može biti od konkretne pomoći,
- 2) prenijeti opće znanje kao vid upoznavanja postojanja i djelovanja nadnaravnoga,
- 3) prenijeti priče koje se doživljavaju baštinom zajednice,
- 4) užitak u pripovijedanju.

5.1. Narodna predaja o zvončarima

Franjo-Šepić Bertin u svojoj knjizi „Zvončari, partenjaki, feštari, maškare“ iznosi dvije narodne predaje koje govore o zvončarima. Prva govori o nadiranju turskih osvajača u naše krajeve u 13. stoljeću. Da bi se obranili od Turaka, ljudi su obukli životinjske kože, oko pojasa stavili praporce i na glave maske. Druga je verzija koju donosi Ivo Jardas, koji kaže da kad bi pastiri u proljeće kretali s ovcima u goru, obukli bi životinjske kože, stavili maske i oko pojasa praporce. Vještice bi tada gledale njih pa ne bi naudile ovcima. Uz niz crkvenih svetkovina koje su se obilježavale u gradu i na kuntradi, poseban je značaj imala Bela nedeja. Bela nedeja nije imala crkveno obilježje i sačuvala se do danas. To je veliki sajam koji se održava svake godine prve nedjelje u mjesecu listopadu. Postoji nekoliko mišljenja zašto se slavi Bela nedeja.

Između ostalog, postojalo je i mišljenje da se tako slavila pobjeda nad Turcima. Međutim, članci Statuta zabilježili su Belu nedeju već u 15. stoljeću, kada Turaka nije ni bilo na području Kastavštine pa takva pretpostavka otpada.

Prema svemu sudeći, Belom nedejom Kastavci i njihovi gosti slave plodove jeseni i njihova godišnja rada. Najvjerojatnije je ta pučka svečanost slavljenja plodova prirode dobila ime po mladome vinu belici, koje se točilo prve nedjelje u listopadu.

5.2. Legenda o nastanku Šparožne jame

Jednom davno, toliko davno da ni u knjigama nije zapisano, usred Kastavštine, u šumi Lužini, smješteni su bili dvori Hajdini. Ništa nije bilo sveto oholim Hajdima ni njihovu kralju Rukanu. Sjekli su drva iz šume koliko su htjeli pa ih gomilali uza zidine, paleći ih da imaju svjetla po noći, ne mareći pritom za šumska stvorenja kojima su na taj način oduzeli domove. Kamenjem i trnjem obrasli dvori bili su crni od vatri koje su često gorjele podno grada. Kamenje oko dvora stalno su gradili u vis. Njihovi gromki glasovi i teški koraci tresli su ona preostala stabla u strahu od sječe, a ptičice su se na njima stiskale jedna uz drugu, zaboravljajući svoje pjesmice. Ni bistrom šumskom potoku nisu dozvolili da slobodno teče. Kamenjem su pregradili njegov tok i na silu prokopali novi koji je vodio do njihovoga grada. Svega željni, htjeli su imati sve i nikad im ničega nije bilo dosta. Lužina je postajala sve tužnija, ogoljena i tiha, kao da je proljeće zauvijek napustilo njezinu zelenu dušu. I sunce je jedva sjalo, okrećući lice od tužnog prizora.

Podno šume Lužine, u kamenim kućicama razdijeljenim uskim stazicama, živjeli su skromno Lužinjani, a među njima Malik. Šumskog patuljka, veselih očiju i nasmijanog lica podno crvene kapice, svako je dijete u selu poznavalo. Osim što im je kuće ukrašavao poljskim cvijećem i štitio lovorom, za Malika se pričalo da čuva veliko blago. Uveseljavao je djecu svake večeri pričama o šumskim stvorovima iz Lužine i iako su sve priče bile nalik jedna drugoj, nikada im nije dosadio. Pripovijedao im je dok im kapci ne bi postali teški i dok ih ne bi prenio u svijet snova, daleko od Hajda i njihove strahovlade.

Na dvoru Rukanovom, tri zlatom okićene kćeri žalile su se ocu uglas: " Hladno nam je!" Za njima je isto ponavljala Štriga, zla vještica, Rukanova savjetnica.

Kreštala je isto i Štrigina crna vrana. Iako je u golemom kaminu gorjelo cijelo stablo i bijaše ljeto, Hajdima nije bilo dovoljno. Žalile su se i na mrak.

S obzirom da su oca smatrale kraljem i gospodarom svega, nagovarale su ga da uzme Sunce pa da mu onda može zapovjediti kada će izaći, a kada će zaći.

Rukanu se svidjela misao da upravlja Suncem, pa odmah zapovjedi da se dvori nazidaju uvis, da Suncu bude bliže pa da ga tako lakše uhvati. U tu svrhu zapovjedi Šutanu, svojem jedinom sinu i budućem princu, da posiječe stotinu hrastova sa slugama. Šutanu se nije svidjela ideja. Brinulo ga je što će onda ostati u šumi, no otac mu je govorio kako mu drva tada neće trebati za ogrjev jer će ih Sunce grijati.

U ranu zoru toga jutra, Jana Bršljančeva iskrala se iz sela prema potoku. Zadihana, ali radosna sjedne pored potoka, izvadi svoju najljepšu crvenu haljinu i počne je prati. No u jednom trenutku, slučajno se poskliznula i pala u potok, a s njome i crvena haljina koju je potok brže bolje zgrabio i odnio brzo prema Hajdinim dvorima. Upravo u tom trenutku, prije svih, izjahao je iz dvora Šutan, zamišljen i mrk. Nije se slagao s očevom idejom da zgrabi Sunce i ogoli šumu. Vjerovao je kako takva pohlepa ne može donijeti ništa dobro. Ubrzo je spazio nešto crveno u potoku pa hitro zagazi s konjem u vodu i u zadnji tren kopljem izvadi djevojačku haljinu. Bila je previše jednostavna da bi pripadala Hajdima. Znao je da je njegov otac smrću zaprijetio Lužinjanima da dolaze na potok te da ona koja je haljinu ispustila ne može biti daleko, pa pojuri konja i krenu u potragu. Sve je to gledao Malik, trčeći uz potok s druge strane, zabrinut. Jana je trčala prema selu što je brže mogla, ali stalno je zapinjala za nešto. Najprije za kamenčić na putu, pa za grm šparožine, pa za panj srušena stabla... Čuvši topot konja koji joj se sve više približavao, shvatila je da neće uspjeti uteći niti se sakriti, stoga se ponosno uspravi i stade na sredinu puteljka. Za tren, pred njom se stvori mladi Hajdin na konju i zastane kao ukopan, opčinjen Janinom jednostavnom ljepotom. Zatim sjaha s konja i bez riječi joj pruži haljinu. I kao u nekom snu, kraljevski se sin Hajdin zaljubi i poljubi skromnu Lužinjanku.

Sve je oko njih postalo nekako mekano i svileni, a Malik brižno oko njih čarolijom stvori kućicu od mirisnih divljih ruža. Cijeli svijet tada kao da je ostao izvan krhkih zidova kolibice. Od ptičjeg pjeva nisu se čule sjekire kojima su Hajdine slugе rušile stabla stoljetnih hrastova, kao ni Štrigina vrana koju je Malik uzaludno nastojao kamenjem otjerati.

Štriga je za to vrijeme pred Rukanom plela mrežu od vilinske kose da u nju uhvati Sunce. Zidari su dizali dvore koji su svake sekunde bili sve bliže Suncu koje su u podne trebali uhvatiti. Na prozor je sletjela Štrigina vrana i rekla što je vidjela u šumi. "Kraa, kraa Šutan Hajdin ljubi Janu Bršljančevu! Kraa, kraa!!" Na te riječi Rukan zagrmí tako da se cijeli dvor zatrese: "Štooo?? Tko ljubi Lužnjakinju, nije Hajd! A tko ljubi seljanku ne može biti princ, niti moj sin! Oboje bacite u tamnicu!!!" I tako bez krivnje i bez osude, dvoje zaljubljenih završi u najdubljim tamnicama Hajdina grada. Nitko od Hajda za to nije previše mario, samo su mislili na zlatno Sunce koje će uhvatiti u podne. Točno u podne, kada je Sunce bilo najbliže, posla Štriga s visokih zidina dvora svoju vranu da prebaci mrežu preko Sunca. Rukan i najjači Hajdi sa zidina mrežu su dohvatili pa vukli Sunce k sebi jako, ne popuštajući. Kolikogod se opiralo, Sunce je malo-pomalo posustajalo i tonulo na zemlju, sve dok nije nastao potpuni mrak. Na neko vrijeme sve je zastalo u tišini. Potom se iz dubina začuo dalek, ali sve jači huk, tlo počelo podrhtavati, Zemlja se raspuknula, a Hajdini dvori u nju propadoše. Nakupila se voda odasvud, odnoseći zauvijek sa sobom mutne i ljute, svu oholost Hajda i svu njihovu pohlepu.

Neki kažu da su se Šutan i Jana uspjeli spasiti uz Malikovu pomoć te da su živjeli sretno niže sela Lužinjana i da je cijeli grad Kastav nastao od njih. A oni koji su bili u Šparožnoj jami tvrde da su njezine podzemne mračne dvorane ništa drugo nego dvori Hajdini. Kažu da se i danas u njima mogu razaznati raskošne zavjese svečanih dvorana, haljine taštih Hajdinki sa svjetlucajućim kristalima te okamenjena mreža s kojom su htjeli zarobiti Sunce. Navodno je na samom dnu kameni stup, nalik šutljivom Hajdinom princu, upleten u grane bršljana, kao u ruke nesuđene nevjeste, Jane Bršljančeve (Jardas, 1994.: str. 104.).

5.3. Legenda o Bradonji i Nogonji

U stara vremena živjeli su na Zemlji divovi koji su se svemu rugali i kleli Boga. Dva diva, Bradonja i Nogonja, odlučili su na dvjema planinama, Učki i Snježniku, iznad polja zlatne pšenice izgraditi gradove da ih svi mogu vidjeti. Velikim batom lomili su kamenje, nosili ga i slagali grad na vrhovima planina. Jedan su drugome preko planina dobacivali teški bat kad im je zatrebao.

Planine su odjekivale od udaraca bata, ali i njihovih ružnih riječi. "Ala brat! Podaj bat!" dovikivali su jedan drugome. Pritom su kleli Boga i svemu se rugali.

Na to se dragi Bog razljutio, poslao jake vjetrove koji su odnijeli njihov bat i bacili ga u more, a zemlja se otvorila i progutala dva nevjernika, Bradonju i Nogonju (Jardas, 1994.: str. 110.).

5.4. Legenda o Čoški i Maroški

Mariščina je nekoć davno bila najveća livada Halubja, udaljena pola sata od Marčelja. Tu livadu presjekla je nova cesta za Gornju i Donju Mariščinu. Između velikih, starih hrastova nalazila se jedna ruševina. Pričalo se da je tamo "staja" Čoške i Maroške, odnosno da tamo živi Gospodin s jednom vilom i oni imaju dvije kćeri. Stariju Čošku i mlađu Marošku. Otac im je navodno bio nekakav vragolan koji je zapravo posjedovao obje Mariščine, a svoju suprugu vilu je ukrao tako što joj je oduzeo maramu koja ima magične moći i koja pomažu vili da leti. Bez te marame vila nije mogla letjeti. Muž joj je obećao vratiti tkaninu nakon što se uda za njega. Budući da nije imala izbora, prihvatila je ponudu pa su tako imali dvije kćeri. Vila je jako voljela djecu, ali uvijek žudjela za svojim starim vilenjačkim životom. No nikako nije uspjela pronaći svoju potrebnu čarobnu tkaninu. Kada joj je muž jednom prilikom bio pretučen do smrti nakon svađe koju je sam prouzročio, vila je pregledavala cijelu kuću i napokon pronašla maramu u staroj kutiji s devet okova za vrata (zasuna). Zagrnula se maramom i pobjegla među svoje vile, a djecu je ostavila kod svekrve. Kako su sestre Čoška i Maroška odrastale, bile su vrlo marljive i svi su znali za njihovu ljubaznost. Zahvaljujući svojem radu, imali su mnogo ovaca i velikih usjeva iz polja i vinograda.

Odjednom je došla grmljavina i kiša pa je oluja sve uništila. Čoška i Maroška se nisu obeshrabrine, već su rekle "Bog daje, Bog uzima". Iako je bilo teško, oni su ipak preživjele svojim radom.

Jedne nedjelje, gladni prosjaci su došli u selo i pitali sestre za hranu. Iako su vremena bila teška, sestre su ponudile prosjacima sve što su imale. Čoška je taman pekla kruh, a Maroška donosila vodu.

Čoška se ispričavala kako zbog oluje nisu imale dobrog žita pa da kruh i neće biti najbolji, ali one su zadovoljne da imaju i takvoga. Zbog svoje ljubaznosti kruh je postao pravi, lijepi i bijeli kruh, a voda je postala vinom. Putnici nisu bili prosjaci, već Bog i Sveti Petar.

Putujući svijetom, promatrali su ponašanje bogatih ljudi prema siromašnima. Tako su došli u Marišćinu. Nakon sastanka s vilama, oluja više nikada nije uništila žetvu. Čoška i Maroška živjele su u Božjoj milosti. Obje sestre su imale sretne brakove. Čoška se udala za grofa Lovrana od kojeg je u Rijeci kupovala kestene marune, a on od nje vunu. Živjeli su u Lovranu. I danas tamo stoji ruševina s imenom "Knez-grad". Maroška se udala za nekog Pačića koji je imao grad pod Pakom. Na oba vjenčanja svirale su sopele i diple s mjehom.

Svi stanovnici Marčelja bili su prisutni. Čoška i Maroška podijelile su zemlju u Marišćini robovima i pastirima iz Marčelja. Stoga svaki stanovnik Marčelja danas ima svoj komad zemlje u Marišćini (Jardas, 1994.: str. 111.).

5.5. Legenda o Crekvini

U 17. stoljeću u Kastvu su živjeli jezuiti. Na istočnoj strani grada odlučili su podignuti crkvu posvećenu Marijinu Uznesenju. Svi su Kastavci morali nositi vreće pijeska koji se rabio kao vezivno tkivo crkvenih zidova, od Preluka i Voloskog do Kastva.

Jedna brižna udovica, majka četvero djece, zamolila je jednog jezuita da je oslobodi te dužnosti, kako bi mogla otići u neku obitelj raditi kao sluškinja i tako zaraditi komad kruha za svoju gladnu djecu. Umjesto da je pusti, jezuit ju je potjerao na posao, pritom je udarivši tri puta korbačem. Ponižena i uvrijeđena, proklela je gradnju crkve: "Zela sreća zela i crekav! Bog se šentaj, da bi se lih zrušila za sen fundamentom! U tom su anđeli na nebu završili s: "Amen!"

Istog trena došlo je do potresa i tek izgrađena crkva pretvorila se u groblje. Isusovci su ostali zatrpani pod kamenjem, no udovici, kao i ostalim radnicima, nije ni dlaka s glave pala. Malo poslije, udovica je vidjela kako je vreća kamenja koju je dosad teško nosila sada puna bijelog kruha. Onda je rekla: "Hvala budi Bogu", te s vrećom kruha otišla doma. Crkva se srušila i više nikad nije sazidana.

Još je jedna legenda vezana za priču o Crekvini. Naime, premda je bila od početka velebno zamišljena s deset oltara u svojoj unutrašnjosti, zbog potresa između 1850. i 1854. bila su dovršena samo tri oltara. Jedan posvećen Sv. Ivanu, drugi Sv. Nikoli i treći Mariji od Uznesenja, kojoj je posvećena crkva. Bez oltara Sv. Marku, kome je ranija crkva bila posvećena. Onda su se Kastavci navodno počeli dogovarati kako proširiti crkvu. Župan je predložio da svi zajedno guraju zidove prema van.

Kako bi točno znali koliko treba pomaknut zidove, s vanjske strane posložili su svoje jakne, pa kad zidove pomaknu do crte koju su obilježili jaknama, tada će crkva biti dovoljno velika. Nakon što su svi ušli u crkvu, počeli su golim rukama gurati zidove. Kako su im noge klizale unatrag dok su gurali, mislili su da su već pomakli zidove. Župan je izašao van da vidi koliko su pomakli, ali vani nije bilo niti jedne položene jakne jer ih je netko ukrao. Župan je zadovoljno povikao kako se jakne više ne može vidjeti jer su dovoljno pomaknuli zidove, pa se one sad nalaze ispod crkvenih zidina. Crkva im je tada bila dovoljno široka (Jardas, 1994.: str. 128.).

Osim ovih legendi postoje i mnoge druge teorije, seizmološke, arhitektonske, bankarske, religijske, pa čak i policijske, koje kažu kako je crkva stradala u velikom potresu koji je pogodio riječko područje. S obzirom da su temelji bili dosta loše napravljeni, ona se jednostavno srušila. Zatim slijedi teorija o tome kako su isusovci bankrotirali, pa stoga nisu crkvu nikad mogli dovršiti, te da je lokalno stanovništvo kamenje jednostavno pokralo i od njega izgradilo svoje kuće. Postoji također i vjerovanje kako je sve ono danju sazidano, a noću nekom višom silom srušeno jer je nad crkvom oduvijek lebdjelo prokletstvo. Vjerojatno je konačna istina negdje u sredini i satkana od svega pomalo.

Slika 3: Crekvina



(Izvor: <https://www.kastav-touristinfo.hr/hr/26/fotogalerija>, 29. kolovoza 2018.)

5.6. Legenda o spaljivanju vještica na Žudiki

Naziv Žudika (od tal. giudicare - suditi) označava predio iza župne crkve sv. Jelene i najvišu kulu gradskih zidina. Na tome su se predjelu nekada izvršavale presude za prijestupe, a stari dokumenti spominju i spaljivanje vještica.

U srednjem vijeku po cijeloj Europi spaljivale su se vještice, a nešto rjeđe vješci. Tko bi znao što se sve krije u pozadini groznih optužaba i još gorih patnji i smrti tih jadnih ljudi koji su očito nekom smetali. Možda se može vjerovati da su stvarno bili krivci za sušu, požare, potrese, glad, nevrijeme, pomrčine, smrt djece, neplodnost žena, smrt krave u nečijoj štali, umorstva. U travnju 1716. u Kastvu je sedam lokalnih i autohtonih muškaraca i sedam žena osuđeno zbog vještaštva pred takozvanim vijećnicima, odnosno starijima u Kastvu. Tada su im imputirana tipična vještičja djelovanja na koja se nailazi i u Europi od 15. stoljeća, a to znači bacanje uroka, prouzročenje neplodnosti u žena, u životinja, i ostalog blaga, loš urod ili izostanak grožđa, plodova stabala i zemlje, prouzročenje suša, nevremena i svih vrsta nedaća.

Nadalje, optuženi su za sastajanje noću, nijekanje Svetog Trojstva, kršenje sakramenata, obraćanje zlom duhu, kojemu su davali komade odjeće i upisivanje svojih imena u strašnu knjigu crnih listova. Nesretnim Kastavcima još su se imputirala i umorstva, osobito djece, iskapanje mrtvaca i njihovo sakaćenje na mjestima vještičjih susreta. Optuženi su da su glave davali vragu, sami jeli njihovo kuhano ili, češće, pečeno meso, a od masti spravljali smrtonosne otrove. Optuženi su i da su vraga obožavali kao Boga, na koljenima, paleći mu zublje i vatru, a on bi se pojavljivao, čas kao prljavi jarac, čas kao crni pas.

A onda bi, nakon veselja i plesa, muškarci s vampiricama, a žene sa zlodusima u liku muškaraca i s demonskim psima, bijedno počinjali najcrnju i najizopačeniju protuprirodnu sodomiju i činili druga zla, trovanja i čaranja. Presuda kastavskih sudaca bila je strašna: "I zato vas našom presudom proglašavamo otpadnicima, obožavateljima đavla, ubojicama djece, hereticima, ljudožderima, bludnicama, vračarima, huliteljima, krivoklepticima i najgnjusnijim sjemenom koje se podalo đavlu. I stoga, osuđujemo svakoga od vas da bude prvo zatučen sabljom na smrt, a onda spaljen dok se ne pretvori u pepeo". Osuđeni su spaljeni na kastavskoj kuli Žudika.

Najvjerojatnija pozadina: Kastavci su dobili nove gospodare, jezuite. U tim godinama Kastavci su se borili protiv povećanja nameta koje pokušavaju provesti jezuiti, kao i promjene jezika bogoslužja iz hrvatskog u latinski. Jezuiti su bili jako dobro upoznati sa svojevrsnim priručnikom „Malleus maleficarum“ koji je obilovao "receptima" kako detektirati vješticu i kako je kazniti (nažalost, doživio je oko 14 izdanja u 15. i 16 stoljeću, što dovoljno jasno govori o ljudskoj izopačenosti). I vrlo vjerojatno je upravo ovaj slučaj poslužio utjerivanju straha u kosti Kastavcima (Muzur, 2003.: str. 121.-124.).

Slika 4: Žudika



(Izvor: <http://qrcroatia.com/kastav/>, 29. kolovoza 2018.)

5.7. Kako su Kastavci bacili kapetana u Lokvinu

Središte stare jezgre Kastva čini glavni gradski trg Lokvina. Na tom se mjestu nalazi stari kaštel, koji od 15. stoljeća služi kao prebivalište namjesnicima i kapetanima koji su u ime vlasnika upravljali Kastvom i cijelom gospoštijom. Tu je također i bunar u kojem se skupljala kišnica, poznatiji kao lokva, po kojem je i sam trg dobio ime. Za taj je bunar vezana sljedeća legenda.

U 17. stoljeću, kapetan Frane Morelli bio je nadglednik na kastavskom vlastelinskom području. Kastavcima je trebao osigurati zaštitu i mir te ubirati poreze određene zakonom: desetinu od svega što su Kastavci proizveli.

No, Morelli se nije osvrtao ni na pravdu ni na zakone. Bio je zločest, nepošten i nezasitan kad je novac u pitanju, stoga je ljeta 1666. odlučio povećati porez Kastavcima. Oni su tada jako teško živjeli. Škrta zemlja nije im pružala puno. Malo grožđa, ječma, zob, pokoja jabučica, ovčica, kozica, malo vina i to je bilo sve. Pohlepnom Morelliju nikada nije bilo dosta, ni kada je godina bila najrodnija ni kada je bila suša.

U to doba, u jednoj siromašnoj kućici zaguranoj među mnogo kamenih kuća u Kastvu, živjela je desetogodišnja djevojčica Slava. Svakoga jutra, nakon što bi joj majka udovica otišla na njivu s koje bi se kasno navečer vraćala, Slava bi otišla do štale, uzevši pod ruku malo sijena za svoju hraniteljicu kozicu Belku. Nakon što bi dobila malo mlijeka, požurila bi pripremiti doručak svojoj četvorici braće. Jednog jutra, za vrijeme doručka stigao je kapetan Morelli i tražio svoju desetinu. Djeca su protrnula ugledavši na vratima debelog čovjeka od kojega je drhtao cijeli Kastav. Slava je ponosno uzdignula glavu i stavila pred njega sve što je majka pripremila. Vidjevši to, Morelli je povikao uzrujano: "Što?! To je sve?!" "Bila je sušna godina. I to smo teško skupili", hrabro mu je odgovorila mršava djevojčica. Vidjevši mlijeko na stolu, Morelli je zaključio da skrivaju kozu, te je pojurio u štalu oduzeti im jedinu hraniteljicu. Slava ga je preklinjala da im ne uzme kozu jer će inače svi u obitelji umrijeti od gladi. No, nije mogla više ništa učiniti. Zagrljena s braćom u grču i plaču gledala je djevojčica za Belkom koju su odvodili. Sve je vidjela stara Mare koja je to ispričala Franiću i Zvanke, oni susjedima, a susjedi drugima. Nezadovoljni Kastavci počeli su zlobno prigovarati, galamiti i prosvjedovati pa je tako rijeka ljutih građana nezaustavljivo krenula prema Lokvini. Stražari su se razbježali ugledavši ljutitu i glasnu masu ljudi, koja je tada bez problema otvorila teška vrata kaštela.

Prazni hodnici i sobe odjekivali su od njihovih glasova, no Morellija nigdje nije bilo. Sakrio se u ognjištu. Kada su ga gnjevni Kastavci našli, drhtao je pred ljudima koje je godinama nepravedno tlačio. Tada su ga uhvatili, zgrabili za noge i vukli po stubama dok mu je glava udarala o njih. Kapetan je tada povikao: "Pomozi mi Bože i Sveta Trojico!"

Kastavci su pak na to odgovorili: "Ne treba ni Boga ni Svete Trojice! Sami ćemo!" Dovukli su ga s tvrđave na glavni trg i bacili u bunar koji se nalazio između tvrđave i crkvice svete Trojice. Svi su odahnuli i nitko za njim ni suzu nije pustio.

Zrakom je još uvijek treperio žamor, kada se nekim čudom, pred kaštelom pojavila bijela kozica.

Probijala se kroz masu upornošću koju samo vjerne životinje imaju i povremeno zameketala. "To je Belka", povika Slava i potrči joj ususret. Oni koji su vidjeli taj susret mogli su se zakleti da je iz oka bijele kozice kapnula suza, baš kao i iz oka djevojčice koja ju je mršavim rukama grlila.

Sljedećeg jutra, razglasilo se po cijelom kraju da su Kastavci bacili kapetana u bunar. Mnoga su gospoda u okolnim mjestima bila u strahu da se i njima nešto slično ne bi dogodilo. Pozvaše stoga suca iz Trsta da istraži slučaj i kazni krivce. Nakon što je sudac stigao, obznanio je da će se suđenje i sama istraga odvijati na samom trgu Lokvine. Uporno je tražio krivca, ali nikako nije mogao ništa saznati. Kada je sudac pitao tko je prvi zgrabio kapetana, Kastavci su odgovorili: "Si smo ga. Ja i moj brat i od mogega brata brat i si do vragu tega. Još ga je i stara Mare s preslicun vrit badnula!" Svi su tako osjećali, kao da su bili i jesu jedno. Kastavci su bili složni i sud nije znao koga kazniti. Zbunjen i neodlučan, sud je ipak kaznio one na koje je sumnjao da su se prvi po gradu počeli tajno dogovarati oko sudbine kapetana Morellija. Osudio je dvadesetak ljudi, ali nije ih kaznio zatvorom, već je kazna bila da godinu dana moraju oko vrata nositi konopac. Ti su ljudi prozvani "obješenjaci", a Kastavci su svoj Trg Lokvina nazvali "Kapetanovom lokvom" (Jardas, 1994.: str. 12.).

Slika 5: Lokvina



(Izvor: <https://kastavzavicaj.wordpress.com/graditeljska-bastina/>, 28. kolovoza 2018.)

5.8. Kako su Kastavci sijali sol i sadili sardelice

Prema pričama starijih Kastavaca, Kastav je nekada bio veliki grad, a Kastavština velika i značajna upravna jedinica. Imala je sud, crkveni dekanat i školovane ljude. Pod kastavskom su upravom bili Preluk i Volosko, dvije morske luke. Oko Kastva se tada navodno vrtio cijeli svijet. Stari Kastavci su bili pametni i tvrdoglavi, ali skrbni jer ih je nevolja naučila paziti na sve. Naučili su biti vrlo snalažljivi i izdržljivi. Često su imali vrlo neobična rješenja za neke probleme. Jedno od takvih rješenja bilo je za problem skupih srdelica i poreza na sol koja se vadila u "njihovom" moru na Preluku.

Jednoga dana sastali su se u kaštelu članovi Velikog savjeta i upravnog organa Grada - kastavski bogataš i kapetan (upravitelj grada), sudac, župan, bilježnik i učitelj. Raspravljali su i dogovarali se kako više neće plaćati porez na sol i kako su im srdelice preskupe, a more je "njihovo". U isto vrijeme ispred kaštela igrao se veseli i mudri dječak Tončić. Kroz otvoreni prozor čuo je kako Veliki savjet nema rješenje kojim bi i dalje mogli imati srdelice i sol, a pri tome izbjegli visoku cijenu. Ne mogavši odoljeti dječaćkom nestašluku, izmijenjenim glasom dovikuje u sobu: "Posijete sol i sadite srdelice!" Njegove riječi doprle su do starog suca koji je više od svega volio dobru hranu i svoj mir. Sudac ih ponovi: "Saditi srdelice? Sijati sol? Tko je to rekao?" Pohlepni kapetan odmah je ideju prihvatio kao svoju, na čuđenje i smijeh dječaka koji je ideju dobacio kao šalu. Ostali se nisu u potpunosti složili oko te ideje, osobito učitelj koji djecu ne uči da srdele rastu iz zemlje, ali se kapetanu pridružuju bogataš i načelnik, koji su u ideji vidjeli mogućnost zarade. Prijedlog je ubrzo bio prihvaćen. Odlučuju kako će već sutra okupiti građane na gradski trg i obznaniti im novu radnu akciju jer je uglednim članovima Velikog savjeta ispod časti raditi takav posao, posaditi srdelice i posijati sol.

Sljedećeg jutra građani su se okupili na gradskom trgu. Čuđenje je nastalo kada su ribari donijeli kašete pune srdelica. Kada su mi načelnik, bogataš i kapetan zapovjedili da posade srdelice nastao je opći smijeh i nevjerica. No, građani moraju poslušati pa se prime posla. Pri tome dobivaju važne upute kako posaditi. "Tako da im glave vire van!" rekao je načelnik. Mali Tončić, koji još uvijek nije vjerovao da su njegovu šalu prihvatili kao ideju dobacuje: "Otvorite im usta da im možete vodu u njih lijevati! I da im kiša u usta pada!".

Kapetan na to ponosno uzvikuje: "Tako sam ja već rekao, glave gore! Otvorite ribama usta!" Građani su počeli saditi, ali su se pritom i dobro zabavljali. No, bogataš, kapetan i načelnik mislili su samo na zaradu koju će dobiti od srdelica kada niknu pa su stoga ozbiljno pazili na redove između i sve ono na što ljudi paze kada sade biljke u vrtu. Nakon što su posadili srdelice, građani su dobili još jednu uputu. Posijati sol u načelnikovom vrtu. Iako su nezadovoljno mrmljali, mislivši kako će im se cijeli svijet smijati, poslušali su i ovu zapovijed. Nakon duljeg vremena, obilaženja, zalijevanja i nadgledanja posadenih srdelice i posijane soli, uočili su da se ništa nije dogodilo osim što je riba sve jače zaudarala. Iako je cijeli grad znao zašto je tome tako, pohlepa je i dalje zasljepljivala najglasniju trojku koja je i dalje pokušavala naći rješenje i obogatiti se. Prepirali su se kako su ih možda trebali naopako posaditi ili su ih možda previše zalijevali te da im smrdi iz glave. Odlučili su da ih treba posaditi naopako s repovima vani. Nakon što su ih ponovno posadili, htjeli su naći rješenje i za sol posijanu u načelnikom vrtu. Govorili su da su je previše zasijali pa da je bila zgažena, ali i da je posijana prerijetko. Stoga su i sol ponovno posijali, ali ovoga puta u župnikovom vrtu jer tamo je ipak zemlja blagoslovljena. Nakon što je opet prošlo neko vrijeme da se ništa nije promijenilo, niti je sol niknula niti su srdelice narasle, Veliki se savjet opet sastao. Bili su jako ljuti jer im plan nije uspio. Ostali dio upravnog organa Grada počeo se smijati skupa s građanima.

"Sve nam je išlo naopako!" vikao je bogataš. "Da, i srdelice su išle naopako", kaže sudac pa se na te riječi počnu smijati i učitelji i zapisničar, ali i okupljeni građani. No, kapetan ne odustaje od ideje pa su mu sada muhe bile za sve krive, na što pak nastane opći smijeh. Kapetan uvredljivo pita: "Vi se to meni rugate?" "Ma ne Vama", odgovori sudac, ... "nego svima nama!" Dok se cijeli grad smijao, uvrijeđena trojka odlazi s trga. Stari sudac okrenuo se građanima i pitao: "Jesmo li pokušali?," "Jesmo", odgovori mu okupljena masa. "Pokazali smo dobro volju", nastavlja sudac, "bili smo dosjetljivi i složni kao uvijek"! "Jesmo, jesmo", odobravaju mu. "A sada ćemo svi složno u konobu popiti i proveseliti se", zaključuje sudac. I tako je i bilo. (Jardas, 1994.: str. 133.).

5.9. Kako su Kastavci vukli kravu na zvonik

Špićasti zvonik crkve sv. Jelene u Kastvu s vremenom je obrastao u travu. Dugo su župan i stariji Kastavci razmišljali kako bi se mogli riješiti trave, a onda su se dosjetili da bi najbolje bilo užetom podignuti kravu pa da ona pojede tu travu. Brižnu su kravu svezali oko vrata špagom i vukli je na zvonik. Kako ju je špaga oko vrata gušila, jadna je krava isplazila jezik i kričala od boli, no građani su to protumačili drugačije: "Ki bi došig rekal, da j'plovanova krava takova lakomica. Još ni ni na pol zvonika, već zajik steže, da bi pasla!" (Jardas, 1994.: str. 132.).

5.10. Kako su građani topom gađali Lovrance

Jednom davno Kastavci su pričali kako su se Lovranci pomokrili na smokve koje su prevozili u Rijeku barkom. Lovranci su govorili da sve svoje bolje plodove odvoze Riječanima. Pojedu im grožđe, kestene i trešnje pa neka pojedu i pomokrene smokve. No, Lovranci im nisu uspjeli prodati ni tri smokve pa nisu imali novaca za gostionicu. Kada su ogladnjeli počeli su prebirati smokve. One za koje su vjerovali da nisu pomokrili su pojeli. Dok su došli doma u Lovran, sve neprodane smokve su pojeli. Kada su Kastavci to doznali predbacivali su Lovrancima: "Su bile dobre pomokrene smokve?" Lovranci su se uvrijedili pa su počeli podsjećati Kastavce kako su pomicali crkvu, sijali sol i sadili srdelice i štošta drugo. Na jedan Salus (Mali pust) u Rijeci je po običaju bio ples, kako je uvijek i običavalo biti na pola Korizme. Na plesu su bili Lovranci i građani Kastva. Riječanke su radije plesale s Kastavcima nego s Lovrancima. Došlo je do tučnjave. Kastavci su pričali da su dali „vritnjak“ Lovrancima, ali su i sami dobili batina. Od tada je među njima još više vladala netrpeljivost. Kastavci više nisu mogli slušati te uvrede i međusobna predbacivanja. Župan i stariji građani dogovorili su u loži da će izraditi top i s Fortice gađati Lovran. Neki Tonjak imao je bazgovo drvo koje je mogao nositi na ramenu. To bazgovo drvo je neki Jurko izdubio i napravio od njega top. Taj top su postavili na Forticu. Natrpali su ga loptama baruta i usmjerili prema Lovranu. Oko topa su se okupili građani jer su bili znatiželjni što će se dogoditi. Župan je upalio konop (kordu) za paljenje dinamita.

Konopac je izgorio do baruta, a top je puknuo tako da je dio ispod grada Kastva sav odzvanjao. Top se raspao na sto komada. Veliki komadi zabili su se u četvero ljudi koji su stajali najbliže topu pa su se jadni prebacili mrtvi. Župan, stariji i ostali građani su zadovoljno povikali: " Jezero te vrazi ne zel.... kad su ovdeka četvero zbatili kuliko j' pak Lovranceh mrtveh"! Građani Kastva zaključili su da se Lovranci više neće usuditi Kastavcima zamjeriti (Jardas, 1994.: str. 131.).

5.11. Legende i priče o Maliku

Legenda kaže da su u šumi Lužini živjela mala djeca s crvenim šeširićima. Jedan je bio pokraj Čmaža u prastaroj jami, jedan na Šterničkom brijegu, jedan u Grižanama, a jedan u Nežnicama. Nisu bili zločesti već zaigrani i veseli. Sve su pažljivo pratili jer su čuvali šumsko bogatstvo. Kada bi netko od njih osjetio da se približava neko zlo, počeo bi se vrtjeti i poskakivati po šumi, samo kako bi to zlo odvratili od jame gdje su čuvali zlato. Zvali su se Maliki. Kada bi seoska djeca čuvala blago na ispaši, a pritom slučajno ugledali jednog od Malika, vikali bi: "Malik trči po puteljku u crvenom šeširiću"! Maliki su voljeli djecu, ali su ih znali smutiti i odvesti nekamo izvan njihovog puta. Zbog toga, ljudi su morali jako paziti na malu djecu (Jardas, 1994.: str. 107.).

5.11.1. Jožić i Malik

Jožić je s društvom išao u šumu Lužinu pobirati rožice. Bile su lijepe i mirisne. Što ih je više pronalazio, to je dublje ulazio u šumu. Ušao je u jedan dolac i začuo nešto. Okretao se oko sebe, ali nije ništa vidio. Nije prestajao pobirati rožice. Izdaleka je čuo da netko potihom pjevuši. Učinilo mu se da vidi nešto crveno iza grma. Prišao je bliže, ali ništa nije vidio. Pjesma je sad bila sve glasnija i čuo je odakle dolazi. Krenuo je ususret glasu i korak po korak sve je dublje zalazio u šumu. Sada je jasno vidio malog patuljka s crvenim šeširićem kako se vrti i poskakuje pun sreće i veselja. Skakao je s kamena na kamen i skrivao se iza grmlja. Jožić je pojurio za njim jer je Malik bio brz pa ga ja svako toliko gubio iz vida. Kad su prišli jednoj jami, Malik se vrtio poput zvrka. Uhvatio je Jožića za ruku i odvuкао ga duboko u jamu punu soba.

Svaka soba bila je prepuna zlata od kojeg je sve svjetlilo i blještalo. Jožić i Malik su se igrali, pjevali, plesali, valjali i uživali u zajedničkoj sreći. Jožić je zaboravio na svoje društvo s kojim je došao u šumu, ali ga je putem negdje izgubio. S obzirom da ga dugo nije bilo doma, ljudi iz sela su ga počeli tražiti. Našli su ga pored neke šikare duboko u šumi. Kada su ga pitali što tu radi, rekao je da traži patuljka s crvenim šeširićem koji mu se sakrio. Ako ga itko ikada vidi, treba mu uzviknuti: "Malik teče po putiće, va črjenen klobučice"! (Jardas, 1994.: str. 105.).

5.11.2. Malik u Roščima

Stari su ljudi pričali kako je u Roščima u jednoj jami dvanaest karatno zlato. Sve je prepuno zlatnog kovanog novca. Čuva ga Malik. Mali Ive i Zvane često su ispitivali svećenika Antona koji je puno o tome znao. Jednoga dana našli su se na jednoj klupici i razmišljali kako bi se mogli dočepati tog novca. Pripremili su vreću, svjetiljku i ljestve. Nikome nisu ništa o tome rekli. Otišli su u šumu i ubrzo naišli na otvor na silazu u jamu koji nije mogao svatko vidjeti, ali oni su to naučili od svećenika Antona. Znali su čak i što treba reći, ali im se otvor sam otvorio, a da nisu ništa izrekli. Stavili su ljestve i spustili se u jamu. Kada su došli do dna jame i sa svjetiljkom posvijetlili, nisu mogli ni gledati kako ih je zabljesnulo zlato. Tek što su počeli trpati zlatnike u vreću, kad li se najednom odnekud stvori Malik. Bio je nemiran. Poskakivao je i mahao rukama. U jednoj je ruci držao pero, a u drugoj nekakvu kožu. Vrtio se kao zvrk. Onda je progovorio: " Hej, vas dvojica! Čekajte malo! Moramo se dogovoriti! Vi možete slobodno uzeti zlato, sve novčiće koje vidite, ali ako ćete ga uzeti, morate na ovoj koži nacrtati križ, da prihvaćate ono što će se dogoditi nakon što uzmete zlatnike"! Prestrašeni Ive i Zvane stali su i gledali u Malika koji se veslo igrao s novčićima koji su se još više sjajili. "A što bi nam se moglo dogoditi", pitali su uglas. Malik im je prišao i rekao: "Kad novce ove uzmete, u jamu će se nahrupiti voda, potopiti će cijeli Kosov dol i svih dvanaest sela do mora. Ako želite da voda sve potopi i da ljudi pomru, stvorite mi križ na ovoj koži jer takva je oporuka"! Kada su Ive i Zvane to čuli, prekrížili su se i međusobno pogledali i nikakvu oporuku nisu potpisali. Brzo su pobjegli jer su im ljudi ipak bili draži od svog novca u jami. Otvor se zatvorio i jama je nestala. Ive i Zvane su opet s prijateljima krenuli u šumu sjeći drva, ali otvor ni jamu više nikada nisu pronašli (Jardas, 1994.: str. 108.).

6. KULTURNI TURIZAM U KASTVU

Kada se govori o kulturnom turizmu, tada se paralelno govori i o kulturi i o turizmu. Kultura, kao najviši izraz čovjekovog stvaranja, podrazumijeva skup svih materijalnih i duhovnih vrijednosti koje su nastale kao posljedica materijalne i duhovne intervencije čovjeka u prirodi, društvu i mišljenju. Kultura u užem smislu podrazumijeva sve oblike ljudskog izražavanja pomoću kojih čovjek prezentira svoje iskustvo, ideje, viđenje. Kultura su, prema tome objekti, prostori, ljudi, aktivnosti koje imaju svojstva da obogaćuju čovjekovu osobnost, šire vidike, podižu opći kulturni nivo, razvijaju komunikaciju. Turizam podrazumijeva objekte, prostore, ljude i aktivnosti. Turizam je skup pojava koje proizlaze od boravka ljudi u mjestima izvan njihovog stvarnog boravka. Ti odnosi i pojave rezultat su čovjekovih aktivnosti vezanih za promatranje, doživljavanje i komunikaciju u prirodnim i sociokulturnim prostorima (Tomljenović, 2001.: str. 207.).

Kulturni se turizam zasniva na mozaiku lokaliteta, tradicija, umjetničkih oblika, slavlja i iskustva koje reflektiraju naciju i pripadnike te nacije, reflektirajući raznolikost i njihov karakter. Kulturni turizam je putovanje usmjereno prema iskustvu umjetnosti, baštine i posebnih osobina destinacije. U kulturnom turizmu često je pitanje autentičnosti i izvornosti kulturnih proizvoda koji se nude u turizmu. Turizam kao suvremena pojava, naizgled je u suprotnosti s baštinom kao izrazom povijesti i tradicije jednog naroda i/ili lokaliteta. Prikazivanje prošlosti u sadašnjosti, međutim, može tvoriti osnovu za kreaciju kulturnih turističkih proizvoda, upotpunjenu trenutnim svjetskim trendovima koji idu u korist kulturnog turizma (Pančić-Kombol, 2006.: str. 215.).

Danas preko mita i legendi i drugih elemenata nematerijalne kulturne baštine možemo imati utjecaj na okolinu. Kako bi svoje kulturno nasljeđe što bolje mogli ponuditi turistu kao kulturni turistički proizvod, potrebno je transformirati postojeći objekt kulturne baštine u standardizirani, modificirani proizvod. Dakako, u postupku stvaranja resursa kulturne baštine u kulturni turistički proizvod treba se poslužiti strategijama koje pridonose stvaranju imidža destinacije i upravljanju dojmovima.

Turisti danas žele doživjeti destinaciju kroz priče, doživljaj i emocije, stoga je kazivanje priča (*storytelling*) ključno u ostvarivanju kreativnog i inovativnog proizvoda u kulturnom turizmu. Uspješnom interpretacijom kulture i baštine te oživljavanjem povijesti, mitova i legendi može se gostima pružiti autentični i nezaboravni doživljaj destinacije. Uključivanjem različitih dionika u ovakav tip turizma te umrežavanjem javnog i privatnog sektora unutar destinacije ostvario bi se dodatni ekonomski i gospodarski uspjeh jer ovakvi poslovi zahtijevaju i uključivanje domicilnog stanovništva i svih zainteresiranih.

Grad Kastav danas uspješno sjedinjuje svoje povijesne vrednote sa suvremenim življenjem. S obzirom na kulturno-povijesnu baštinu, te položaj samog grada u regiji poznatih turističkih destinacija, Kastav ima veliki potencijal postati eminentno turističko odredište. Kulturne manifestacije zasada igraju značajnu ulogu u očuvanju tradicije te opstanku i jačanju kolektivne svijesti, ali je važno nastaviti biti inovativan, a ne podleći ustaljenosti. Kastav danas kroz svoju turističku ponudu nudi različite sadržaje koji udovoljavaju prohtjevima turista. Mnoštvo doživljaja, od kvalitetnih glazbenih i scenskih uprizorenja do pučkih veselica i karnevalskih fešti, od rekreacije u prirodi do obilaska muzeja i znamenitosti, uvijek uz vrhunske gastronomske i enološke užitke.

Razni događaji u kastavskom turizmu imaju značajnu ulogu, koja se prvenstveno očituje u obogaćivanju turističke ponude određene turističke destinacije. Isto tako, pojedini su događaji toliko popularni da turisti posjećuju ovu turističku destinaciju upravo zbog određenih događaja. Sadašnje se kulturno-zabavne manifestacije primarno organiziraju za lokalno stanovništvo. Najpoznatije kastavske manifestacije su *Kastafsko kulturno leto*, *Festival gitare* i *Kastav Blues Festival* koje spadaju u najprepoznatljivija turistička obilježja grada. Aktivna manifestacija "Petkom u pet - u peknjici" u Mićem zavičajnom muzeju prilika je za predstavljanje udruga u kulturi uz degustaciju kruha. Članovi udruge "Grad kulture" svaki petak mijese kruh i lože vatru, kako bi stara krušna peć postignula temperaturu za pečenje. Time se želi svakog posjetitelja vratiti u davna vremena kada se kruh u svakoj obitelji svakodnevno pekao, kada su se ljudi uvijek, pa makar i nakon napornog rada, rado okupljali. Najnovija strategija razvoja turizma grada Kastva naglasak stavlja i na valorizaciji kastavskih legendi, tradicija, mitova i priča.

Nova inicijativa "(Po)kušajmo priču" posebna je izložba na otvorenom. Ona interpretira mitove, legende i atrakcije grada, što turistima omogućuje formiranje vlastitog itinerara s ciljem oživljavanja stare gradske jezgre i kastavske rožice, kako bi oni postali jedan od prepoznatljivih simbola Grada. Ovakve inicijative mogu biti vrlo zanimljivi interaktivni turistički proizvod jer nude znanje i nezaboravni doživljaj. No, treba biti oprezan u pretjeranom iskorištavanju ovakve baštine kako joj se pritom ne bi narušila autentičnost i kako masovnim turizmom i iskorištavanjem ne bi došlo do različitih varijacija iste priče.

Važan doprinos turističkoj ponudi svakako je i Muzejska zbirka Kastavštine uređena 1981. U njoj se čuvaju arheološki nalazi, keramika i nakit pronađeni na nalazištima u gradskoj jezgri i oko nje, stari uporabni i drugi predmeti te brojni dokumenti koji svjedoče o povijesti Kastva.

Negativan utjecaj turizma na kulturu je taj što nedostaje profesionalnih istraživanja, društvenih i gospodarskih promjena, što čini budućnost kulturnog turizma prilično neizvjesnom i nesigurnom. Lokalna zajednica pokazuje svjesnost svojeg bogatog kulturnog nasljeđa, ali još uvijek ne radi dovoljno na potpunom očuvanju i promociji. Također, masovni turizam, kao i pretjerano iskorištavanje baštine u bilo koje svrhe, pridonose opadanju vrijednosti turističke destinacije. Iako turizam dakle, ima potencijal za zaštitu i održavanje kulturnog nasljeđa i razvoja lokalne kulture, istovremeno određuje granice za daljnje korištenje kulturnih resursa.

Na primjeru Kastva jasno su vidljivi utjecaju standardizacije, globalizacije i društvene transformacije. Nekoć vijećnica na glavnom gradskom trgu danas je hotel, vinarija je moderni kafić, prostor u kojem su se izrađivali drveni predmeti za kućne potrepštine danas služi kao nečije odlagalište. Jedna od devet kula kojima je grad opasan danas je dio stambene zgrade, bez ikakvog natpisa o podrijetlu i značaju. Od iznimne je važnosti priča iza svakog tog objekta i trebala bi se i danas održavati živom jer je to važan dio tradicije i kulturnog identiteta.

7. ZAKLJUČAK

Istraživanje provedeno za ovaj rad o bogatoj povijesti Kastavštine ukazalo je na sljedeće: nedovoljno je osviješten etnološki dio očuvanja raznih običaja u gradu pa se kulturno-turistički proizvodi prezentiraju nasumice, bez dovoljne prethodne provjere autentičnosti te uz površni i ustaljeni odabir samih proizvoda i običaja. To sve može dovesti do potencijalnih opasnosti u vidu gubitka izvornih proizvoda i običaja, pada kvalitete turističkog iskustva, odnosno neorganizirane kulturno-turističke ponude. Konkretnije, trenutna turistička ponuda grada Kastva udovoljava tržištu i potražnji, ali dojam je da se nedovoljno proučava i ukazuje na autentičnost kulturnog nasljeđa.

Postoje određeni kulturni čimbenici koji polako odumiru, kao što je jezik Kastavaca, tj. njihova posebna čakavština, iako je to prirodni proces, s obzirom da je i starosjeditelja grada sve manje. Naime, obogaćivanjem kvalitete života u Kastvu, urbaniziranjem ruralnih područja i dolaskom novog stanovništva, narodni identitet Kastva se mijenja. Gubi se njegova autentičnost, iako to nije sasvim loše. Prirodno je i potrebno kako bi grad živio. Pozitivne promjene neće narušiti postojeći ugled grada, već bi mogle podignuti svijest o potrebi očuvanja tradicije.

Veliki dio kastavske kulturne baštine još uvijek je neobnovljen ili možda čak i zaboravljen jer ipak, danas, u vremenu u kojem vlada materijalizam, turistička se ponuda u glavnini sastoji od prodaje "reciklirane" baštine grada, prilagođene tržištu i vremenu. Iako to naravno ne znači neophodno da turizam ima negativan utjecaj na kulturu, nedostaje potencijala za zaštitu i obnavljanje kulturnog nasljeđa i razvoja lokalne kulture.

Mnogo je toga u ovom radu objašnjeno o kastavskoj povijesti i baštini grada te kako je njegova valorizacija integrirana u fenomen suvremenog turizma koji rapidno napreduje. Cilj ovog rada bio je predstaviti bogatu kulturnu nematerijalnu baštinu Kastavštine, posebno kroz mitove i legende, te ukazati kako se dobrom turističkom ponudom i očuvanjem tradicije može podignuti kvaliteta života, pružiti osjećaj identiteta i pripadnosti, ali i različitosti od drugih. To bi ljude trebalo ispuniti ponosom, zahvalnošću i poštovanjem te željom da se takva društvena blagodat nikada ne zaboravi.

8. LITERATURA

a) Knjige:

1. Belaj, V., 1998.: *Hod kroz godinu - Mitska pozadina hrvatskih narodnih običaja i vjerovanja*, Golden Marketing, Zagreb
2. Cavendish T. i Ling O., 1988.: *Mitologija - ilustrirana enciklopedija*, Mladinska knjiga, 2. izdanje, Zagreb
3. Dmitrović, S., 1995.: *Riječki karneval*, Gorin, Rijeka
4. Frazer, J. G., 2002.: *Zlatna grana: podrijetlo religijskih obreda i običaja*, Jesenski i Turk, Zagreb
5. Gavazzi, M., 1988.: *Godinu dana hrvatskih narodnih običaja*, Matica hrvatska, Zagreb
6. Jardas, I., 1994.: *Kastavština: građa o narodnom životu i običajima u kastavskom govoru*, Povijesno društvo "Ivan Matetić Ronjgov", Rijeka
7. Munić, D., 2002.: *Kastav - od najstarijih vremena do suvremenih dana*, Grad Kastav, Kastav
8. Pandžić, V., 2004.: *Hrvatske usmene priče*, Školska knjiga, Zagreb
9. Rudan, E., 2016.: *Vile s Učke*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb
10. Šepić-Bertin, F., 1997.: *Zvončari, partenjaki, feštari, maškare: mesopusni običaji Kastavštine i okolice*, Izdavački centar Rijeka, Rijeka

b) Članci u časopisima:

1. Carek, R., 2004.: Nematerijalna kulturna baština – UNESCO i njegova uloga, *Informatica museologica*, 35, No. 3-4, str. 69.-71.
2. Dragić, M., 2016.: Legende i svjedočanstva o čudotvornoj slici Gospe Sinjske, *Croatica et Slavica Iadertina* 12 (1), Sveučilište u Zadru, Odjel za kroatistiku i slavistiku, str. 153-177.
3. Dukić, A., 1981.: Nešto o čakavskom naglasu, *Zbornik Kastavštine*, Knjiga II., Grad Kastav, str. 211.-217.

4. Gredičak, T., 2008.: Kulturna baština u funkciji turizma, *Acta Turistica Nova*, 2, No. 2, str. 205.-234.
5. Hrovatin, M., 2014.: Procesi očuvanja i popisivanja nematerijalnih kulturnih dobara u Hrvatskoj, *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, No.36, str. 125.-136.
6. Kričkić-Marcan, M., 2004.: Manifestacija Pust va Kastve, *Zbornik Kastavštine*, Knjiga XII., Grad Kastav, str. 141.-169.
7. Nikočević, L., 2005.: Nematerijalni aspekti baštine i njihovo mjesto u muzejima. Pogled etnologa, *Informatica museologica*, 34, No. 3-4, str. 61.–69.
8. Marjanović, M.: Kastav, *Zbornik Kastavštine*, Knjiga II., Grad Kastav, str. 27.-55.
9. Mohorovičić, A., 1999.: Naš Kastav, *Zbornik Kastavštine*, Knjiga VII., Grad Kastav, str. 67.-71.
10. Muzur, A., 2003.: Vještice i vampiri Liburnije i Istre, *Hrvatska revija: časopis Matice hrvatske*, vol. 3, br. 2., str. 121. – 124.
11. Pančić Kombol, T., 2006.: „Kulturno nasljeđe i turizam“, Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU u Varaždinu, No. 16-17, Zagreb, str. 211. – 226.
12. Stipan, D., 2012.: Kulturna baština kao žrtva vremena, *Informatica museologica*, 43 No.1-4. str. 55-56.
13. Tomljenović, R., 2001.: Kultura: pokretačka snaga urbanog turizma – aplikacije iskustava zemalja u tranziciji, *Turizam: međunarodni znanstveno – stručni časopis*, 49, str. 207.-208.

c) Internetske stranice:

1. UNESCO, <http://www.unesco.org>, 20. kolovoza 2018.
2. Ministarstvo kulture Republike Hrvatske. <http://www.min-kulture.hr>, 22. kolovoza 2018.
3. Čakavština Kastavštine, <http://cakavstina-kastavstine.blogspot.com>, 23. kolovoza 2018.

9. POPIS SLIKA

Slika 1. Halubajski zvončari.....	27
Slika 2. Spaljivanje pusta.....	27
Slika 3: Crekvina.....	35
Slika 4: Žudika	37
Slika 5: Lokvina.....	39

10. SAŽETAK

Ovaj rad govori o kulturno-povijesnom pregledu Kastavštine, bogatom i zanimljivom nasljeđu i povijesnoj epohi koja danas svoju povijest održava živom preko kulturnog turizma i očuvanjem tradicije. Opisani su neki od brojnih mitova, legendi i obreda koji su Kastavcima ostavljeni u nasljeđe kao dio kulturnog identiteta. U prvom dijelu rada definira se nematerijalna baština, objašnjava njezin pojam, značenje, zaštita i očuvanje. Nematerijalnoj se baštini sve više pridaje pažnje i vrijednosti jer s odmicanjem od jednostavnijih i sporijih vremena, a prihvatanjem površnosti i prolaznosti sadašnjice, još uvijek vapimo za izvorima našeg kulturnog identiteta. Kulturna baština ovoga grada neiscrpan je izvor turističke ponude kojom danas Kastav oživljava svoj povijesni značaj. U drugom djelu opisuje se povijest Kastavštine. Njezina sadržajna i kompleksna povijest bila je plodno tlo za stvaranje bogate kulturne baštine. Centralni dio ovog rada koncentriran je na mitove i legende s područja Kastavštine koji čine važan dio bogate kastavske nematerijalne baštine i tradicije. Mitovi i legende izazivaju znatiželju i daju dozu mističnosti određenom vremenu, prostoru i društvu. Legende i predaje oplemenjuju ljude jer se kroz njih vidi duša naroda. Njihova osebnost i maštovitost predstavlja veliku vrijednost tradicijske kulture, posebno za očuvanje vlastitog identiteta. Predstavljaju osnovu mnogim turističkim ponudama kojima Kastav konkurira na sve zahtjevnijem tržištu kulturnog turizma.

Ključne riječi: nematerijalna baština, mit, legende, obredi, predaja, Kastavština, kulturni turizam

11. SUMMARY

This paper deals with the cultural and historical overview of the Kastav area, namely, its rich and interesting heritage and historical epoch that is brought to life through cultural tourism and the preservation of tradition. The text describes a number of myths, legends and rituals, a heritage left to the people of Kastav as part of their cultural identity. In the first part, we define what intangible cultural heritage is, that is, define its meaning, protection and conservation. Ever more attention is being paid to and value given to the intangible cultural heritage, as, with the transitioning from the times of a slower pace that were more uncomplicated to the acceptance of the superficiality and ephemeral character of the times present, we are still yearning to discover the roots of our cultural identity. The cultural heritage of the town of Kastav is an inexhaustible source of the tourist offer, which also serves the noble purpose of revitalising the town's historical meaning. In the second part of the paper, we describe the history of the Kastav area. Its eventful and complex history was a fertile ground for creating a rich cultural heritage. Myths and legends provoke curiosity and give a dose of mysticism to a specific time, place and society. Legends and oral tradition can ennoble people because they help us understand the very soul of human beings. Their distinctiveness and imaginativeness is of a great value for the tradition culture, especially so with regard to the preservation of people's identity. Oral tradition is the basis of a number of tourist offers provided by the town of Kastav in competing on the increasingly demanding market of cultural tourism.

Key words: intangible heritage, myths, legends, rituals, narrative, the Kastav area, cultural tourism

Lektura engleskog jezika: Tatjana Dunatov, profesorica engleskog jezika i književnosti i talijanskog jezika (FFZG), nastavnica i prevoditeljica